

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
в. 12. на улиці
Оссолінських.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (інсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на стемпель за кождоразове уміщене.

ВІД РЕДАКЦІИ.

З сим н-ром розпочинаємо VII-ий рочник нашого часописьма. Заложене було воно у 1867 р., у найсумнійші часи для народної партії. Противники єї, після прускої війни и етнографічної вистави в Москві набравши відваги, скинули з себе маску руского патріотизма и заявили виразно своє ренегацтво; старші из щирих патріотів-народовців замовкли и майже ніхто не смів енергично вступити против нових „Русских“, котрі всякого, хто не йшов з ними, виставляли яко Ляхомана або пустого фантаста. Навіть молодіж, котра передше майже без внемок горіла найчистішим патріотизмом, уміли в значній части здеморалізувати, надяччи її тут грішми а посадами в Росії.

Народня партія, по упадку Мети в 1865 р. (и Русажи в 1866 р.), не мала ніякого органа печатного, здавалась розбитою и на скору смерть засудженою. Аж на весні 1867 р. схаменились рускі академіки у Львові, зібрали свої сили и стали видавати яко орган руских народовців Правду. Від того часу Правда спершу яко письмо тільки літературне, опісля ж по півтора-річній перерві (1870—71) яко літературно-політичне боронила завжди и всюди народної справи, поставивши собі девізою безсмертні слова найліпшого сина Руси-України: В своїй хаті своя й правда и сила и воля!

Від часу, коли Правда була основана, обставини багато змінилися. Тодішні молодці нині вже мужами, котрі становлять сам цвіт рускої інтелігенції и по всіх сторонах нашого краю и на всяких становищах працюють для добра народу. Тодішні розбитки нині зьорганізовані сильно в кілька товариств, з котрих именню Просвіта узискала добру славу вже и по за границями нашого краю, а и ново założене товариство имени Шевченка, хотя

на менший кружок обчислене, принесе, надійсь, також немалий хосен нашій справі.

Сей нр. виходить в новій друкарні нового товариства имени Шевченка, в друкарні нашій, позаяк нашим є сєє товариство. Про що ми єще перед роком хіба туряли але майже й надії на те не мали, се нині стало фактом: щедрою жертвенністю руских патріотів, жертвенністю, котрої наш народ поки жити не ніколи не забуде, численними замовленнями на друки руских книжок, на котрі подавано и значні залічки, наконєць кредитом нового товариства станула руско-народня друкарня. Справа просвіти простого люду, розвій рускої літератури, а тим самим и цілого руского народа, повинні тепер пійти, коли тільки кождий своє діло щиро робити ме, о много скоршим и певнішим ходом.

Правда буде й дальше, як и до тепер, єдиним печатним органом нашого сторонництва. Сподіємось, що письмо наше, котре через тільки літ потрапило власними силами удержатись, и дальше знайде симпатію и добрий привіт у нашої публики.

Щоб Правду єще більше піднести що до цінности єї змісту, удалась редакція до знаменитших наших писателів, як Галицьких и Буковинских так закордонских, з просьбою о підмаганє єї своїми творами. На сей наш зазив надіслано (або приобіцяно) нам много цінних матеріялів як до части беллетристичної и наукової, так и політичної, з котрих деякі тут наводимо.

- А) Поезія. Пан ґадій, переклад з Міцкевича (Pan Tadeusz) 1. и 2. книжка, Кузьми Волинця. Переклад 12-х книг Іліади и 1-ої книги Енеїди, також оригінальні поезії Ст. Руданского.
- Б) Беллетристика. Одно оповідання и оден роман автора „Дихий попутав.“ Два переклади з російського И. Вілика.
- В) Література, історія и т. и. Література російська, великоруска, українська и галицька Українця, ч. III. література українська, и ч. IV. література галицька. Народня освіта и література на Україні, Українця. Біографія Кулика з деякими недрукованими єще поезіями сєго поета, Торчина. Світогляд українського народа, И. Нечуя. Розправи о рускім язичі, Е. Сакуна, дра Омел. Огоновского и Нетяги. Переклади дуже интересних розправ Костомарова и п., — и многі дрібніші статті. Також багато вістей літературних.
- Г) Статті політично-соціяльні. Критичний огляд стану южпоруского народа. Аналіза дуже цікавої статті поміщеної в Петербурскім Вѣстник-у Европы „Русскіє в Галиції“ и п.

Вже з сего короткого перегляду можуть наші вп. читателі побачити, що дотеперішній об'єм *Правди* є за малий. Палажало б его конче бодай на стільки розширити, щоби замість в дво-аркушевих виходила в три-аркушевих випусках два рази на місяць. Узнаємо однак и се, що многим з наших передплатників прийшлося би тяжко, більшу ніж до тепер ціну за неї платити.

Заявляємо отже, що, коли зголоситься достаточне число передплатників, ми готові без підвищення ціни об'єм *Правди* о половину, с. є. о оден аркуш на кожний випуск побільшити.

На тее треба нам однак доконче 700 правильно платящих пренумерантів. Чи тая сума знайдеться — се буде становити критерію сили нашої партії и єї жертвенности, любови и привязанности до нашої справи, єї патріотизму.

Потребу *Правди* яко органа нашого сторонництва не станемо доказувати. Ані будити и скріпляти духа народного в нашій інтелігенції, ані заступати справи наші и заявляти їх перед світом — ні яке з наших товариств ні *Просвіта* ні товариство имени *Шевченка* на се не вистарчить. Сего може доказати само тільки часописьмо.

Правда не побирає ні з відки запомогі. Тим більша й вага єї, що стоїть власними силами. Не досить однак стояти на однім місці, треба усе поступати наперед. Ми прямуємо до того, щоби наше письмо чим раз більше розвивати и розширяти. Скільки се можливе, покаже число наших передплатників; — воно покаже, як велика громада наша и як великий вона чоловік.

Просимо отже надсилати як найскорше передплату (найлучше за поштовим переказом); другий бо кр. розішлемо вже лише тим, котрі до сего часу зложать пренумерату.

Сей кр. висилаємо на оказ. Хтоб не хотів передплачувати, просимо звернути нам его назад. — Ми з виданем его о місяць спізналися, бо чекали на отворене нової друкарні. Страту, якої через те зазнали наші вп. передплатники, ми більшим об'ємом к-тів нагородимо.

Передплата виносити ме як и до тепер: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. Редакція и адміністрація *Правди* на улиці *Осоловських* під ч. 12.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

ПАН ЗАДІЙ.

Переклад Кузьма Волинця¹⁾.

Книжка I. - Господарство.

Повертка панича. — Перша зустріч в кімнатці а друга при вечері. — Важна натячка Суддї о ввічливості. — Підкоморього політичні помітки о різних модах. — Почина суперечки о Куцога и Сокола. — Жалістні споминки Вілського. — Опішній¹⁾ Возний литовського трибунальського суду. — Погляд на тогочасну політичну стату²⁾ Литви тай Європи.

Мила мов здорова отчизна Литва,
А ниньки дорожша ще опісля втрати:
М'ні мріє величність єї хороства...
Крізь сльози ймусь пісню сумнійшу співати!

Маріє святая! твориш в Ченстохові
И у Острій-Брамї ти чуда без ліку,
А Новогородскі башти теж замкові
Від ворога крилась єще з передвіку;
А як пред чудесну твою образину,
Щоб страшну недугу з мене изняла,
Тендітная ньєнка мя хприу дитину
З молитвой й надією в серці несла:
Мене ж відволодала поміч небесна,
Що хутко вже силу знайшов я и сам
До пішої мандрівки, о мати чудесна!
З покірної молитвой в священній твій храм.
А ниньки на Тебе, Пречиста, вповаю,
Що склизне недоля, мов сірий туман;
В Литовщину вернеш, до ріднього краю,

¹⁾ Переклад сей 1-ої и 2-гої книжки спорудив ш. автор після Варшавського видання Мерцбаха, дозволеного російською цензурою, єще у 1870 р.. Ще перед тим виготовив був переклад Конрада Валєврода. — Можє бути, пише в листі до редакції Правди, що не зміг я докладно віддати сили виражєнія у творі так знаменитого майєтра; я хотів доказати, пізнавши докладно всі чєтири висловки мови наших батьків, що єя мова так богата, що при щирій праці коло неї незабаром буде могла станути на рівні з иншими язиками славянєкими.... Коли сей переклад мій сподобасьєся, то я виготовлю и дальші книжки.

²⁾ Опішній, подієсьє слово, значить: послідній, останній ²⁾ Стата, чигринсьєє слово, = стан.

Нас всіх безталанних, певтішних прочан.
 Теперечки ж вістку об нас посилай
 Над спнешній Німан, в зелені луги —
 Колишеться з вітром там темрявий гай,
 В полях шпираться далекі стяги.
 А жито хвилясте все лоском хилиться
 И в случную пору уже половіє,
 Попри срібній гречці рінак залищиться
 Тай рясна пшениця повз-край золотіє.
 Розсілися груші денеде по взбочи,
 А так червоніє там дялиці квіт,
 Мов в гарної кралі румянець дівочий
 Гарцює на личку на провесні літ.

За полем в байраці течя дзюркотіла:
 Невдаць з старовіку стоїть на кургані
 Шляхоцька домівка из дерева ціла,
 Лиш в призьби й в основу вмуровані камні;
 Зелені тополі їй захист дають
 Від північних вітрів, при білості ж стін
 Так гарний малюнок виказують тут,
 Що любо дивитись, тільки оком кинь.
 Господа не пишна, цдби огрядні
 Тай клуня простора невподаць при домі,
 А в поруч повз неї три стоги пашні,
 Котрій вже невмістно було у хоромі.
 И видно від разу, що хдіба доволі
 Та округа родить: бо в літній порі
 Там густі копн шарами у полі
 Лищать, як по небі вечірнім зорі.
 Попри жовтій стерни землі чорпота,
 В загінчики скірпана дрібно ріля;
 А виріб так щілкний, плугів многота —
 Чому ж під засів так оруть за рая?
 Се ч'я притаманність? Я б враз доумівся,
 Де добре хозяйство, притьмом тее знать,
 Що пан з своїм скарбом там дуже розжився,
 А всюди царює достаток и лад.
 Но чом при порядку стоїть на встежай
 Одзяпана³⁾ вішниця у наших вельможних?

³⁾ Одзяпаний — (недбало) отворений.

До дому свогого бач щирий хазяй
Запрохус в гості усіх подорожних.

Із шляху почувся вже грукот їзди,
Двокінна хвнидюрка⁴⁾ під ганок заходить;
Стрибнувши швиденько із неї виходить
Поклинувши коні паннич молодий.
В дворі було пусто, зачиняно двер
На зацінку щілко, де ганку поріг, —
Турнули як вішниці коні тепер
І там зупинились, щоб смикать моріг.
Не бігши на підвірок жемкий панок,
Щоб в челяди ониту ся допитати,
У кімнату входять відперши замок
І якби тутешній став все розглядати.
Мов з розстаня з давним знакомим встався,
Тендітно на стіни старі він зглянув —
Бач в місті далекім був в школу виписався,
Аж скінчив, літ много у дома не був.
Тіж шпильярні стіни, сирати тиїж самі,
З котрими він змалку игратися звик,
Не мрілись так гарно йому пред очами,
Бо, звісно, вже світом нудивсь чоловік.
О небо орляччі очі піднявши,
Підмоги просивши до славних подій,
В чамарці, за шаблю обіруч схватавши,
Там в образі здрівся Костюшко ґадій.
А в кунтуші поруч похилюювши вид,
Стрімцем все до серця звертавши ягтан⁵⁾,
Бо згибшої Польщі не міг пережити,
Читав жиць Катона в портреті Рейтан.
А тамже Ісїньський, хоробрій воляк,
Хоч молод, зугарен, завжди пак смутний;
Невподалі рицар Литовський Корсак,
Товариш, приятель його невідступний.
А навіть зигарок, котрий як в давніших
Роках бив годинку й на шаці стояв,
Панич за шнурок поторкнув, щоб в колишніх
Літ спомин мазурку Домбровекого грав.

⁴⁾ хвнидюрка — потаскуха, карьолька. ⁵⁾ ягтан — киязал (jatagan).

По домі шмигляє панич, бо вже тамки
 Вступити, де десять літ жив тому, хоче.
 Зглянувши на стіни здалося не втилки
 Йому, що привілля було тут жіноче.
 Хтоб був там? бач дядько старий, нежонатий,
 Тітка в Петербурзі давно вже сидить,
 Издба щоби ключниці — те й не гадати,
 Бо и фортеп'ян там при стіні стоїть.
 А далше и книжка в поти, музиканська,
 Все жужмом — но розтчини звідкіль така?
 Тай білая сукня стирчить там паняньска
 На кріслі, деь свіжо изнята з кілка.
 При вікнах у глечниках пахли квітки,
 Хвиленьщики, рожі, астри, горицвіт,
 Старунок се білої, дівоцької ручки:
 Згадавши те, й безлад той мило глядїть.
 Панич зирк крізь вікна — новні бач дива,
 Бо гарні там ниньки побачив квітки:
 В городі, де перше росла лиш кропива,
 Мистецьки⁶⁾ теж зробили плоток в каблучки.
 Повз рожі високої малиї мов дітки
 Там стрілочки гарні росли близь плота,
 При зелені трав золотіли нагідки
 Тай Аглицька ряена пахуча мята.
 Де ж квітничка ділась? Де білий пісок,
 Побачити можна натоптаний слід
 При фірточці шталтних и боєих ніжок,
 Знать швидкий и шпаркий сі був ухїд!
 Вона из нечева мов пташка фільнула,
 Бо мало натоптаний слід зоставляла,
 Бігла то й землею ледь-ледь що торкнула,
 Ніхто не згадає, куди вмадрувала.

Задумавшись в вікно панич поглядав
 Любуючись наощами від квіток,
 И біля фіялки куців пантрував
 Він поворот дрібних незвісних слідків.
 Тут назирцем очи його позирнуть
 К тину — молодес дівча там стояло:

⁶⁾ Мистецьки = штучно, искусно.

Лебедяча шия ей видна по грудь,
 Лиш білес плати стан гнучкий вкривало.
 Лптовочка тільки ся так одягас
 З рая, пред мужинськими скрившсь очами,
 И хоч вона свідка тепер не згадає,
 Все в поміч одежи закрилає руками.
 З сі кучерами буй-вітрик не грає,
 Но лене волосє в пашірих стручках
 На білому чолі так гарно сяє,
 Мов би то корона в святих образах.
 Личенька не видко, бо к полю звернула,
 З низу когось ждавши веміхнулає, зять рада,
 Плєснувши в долоні як пташка злинула
 З плоту, де зелена тягнулає левада,
 Тай мчала кормами. Опієля ж приткнувши
 К вікну деревину, так любо швирнула
 В издбу, мов би місяць з за хмари лєнувший.
 Не бачить молодця, за сукню ханнула,
 Вигойкус пієню, то в зеркало сміло
 Зирк, аж одежина из рук сі впала.
 На хлонця виду так як жар зажеврїло,
 Панинка ж из ляку враз блідная стала.
 Як пажмурок ранню зустрівши зірницю
 Панич соромливий похнюнивьє, склонивєя,
 Бажав опрощєня просити дівцю,
 Відзватись хтів, знишкнув, з путя мов избивєя.
 Почав відєтупатись, бо дівча крикнуло,
 Аж тьохнуло серце молодця сильній;
 То знов подививсь, а воно лиш майнуло,
 Слїду допитатись не можна об ній.
 Як з давньої виїшов издби він своєї,
 З умом все водивєя, ні в сих став ні в тих:
 Що ж знагодить доля з зустрічи тієї,
 Чи радощиу втіху, чи сором, чи сміх?

Така поведєнцїя, як хто пришвириє
 З гостей, на підвірку увагу звертали,
 А коні у стаїню завівши давали
 Овес їм и сіно вдовіль їстовиє.
 Вже заморєкий звичай нялись переймати
 Дєнедє, щоб чєлядь из кіньми в корчмах

Тинялась, а гостя лиш в дому прохати:
 Ладно тут, не так як по інших дворах.
 Не з раці лежнївства або хпмери
 До гостя ще жоден не вискочив днїрекий,
 За домою всі ждали, біля бач вечері
 Як поравсь, еще не одягся пан Вієкий.
 Приятель се дідича й дальний був свій,
 Приїзжих завжди навик забавляти,
 Из півдїрку гостя уздрівши хутчїй!
 Біг передигнутись, бо був у халаті
 З полотна; а ниньки одєжу, що в свята
 Носилась завжди, на себе прибрав,
 В сей день на вечерю гостей так багато
 З всього він сусїдства сюди запрохав.

Лишень подорожнього Вієкий уздрів,
 То вхресть свої руки к йому протягнув,
 О любій бувальщинї гуторку звів,
 То замовкши к серцю молодця горнув:
 Розмова в вздиханнях, казках и воскличках!
 Став Вієкий о сім дні виїєля говорити,
 Один мов другому в коротких словах
 Час розстаня довгий хтїв би сновїєтити.
 „Ой добре,“ стар каже, „Θадїю“ (имя
 Мав те що Костюшко паннїч, бач родився
 В саме найбучнїйше воєнне время),
 „Я рад, що ти ниньки сюди приготився.
 За обміжку будуть нас з графом судити,
 На суд сей збереться чимало гостей;
 Твій дядько гадає тебе одружити,
 Багацько там гарних побачиш панней.
 Прибув Підкоморїй з жінкою, дітками,
 А всеньке жіноцтво, старці таї дітва
 Тогді як молодці пїйшли з рушницями,
 Шмигнули у поле глядіти жнива.
 Є там Підкоморього ціла сімя,
 Стрільців виглядають, я так ся надїю,
 Що сєть там панянки, жінки таї Судья.
 В гай пїйдем, цілу там вадримо компанїю.“

З собою балакати стали немало
 Пан Вієкий з Θадїєм в гушавину йдучи.

При заході проміні сонце пускало
 Менш сильні як в підвдень, хоч дужче й лискучі
 И більше красніло, як з досвітком раннім
 Днесь земю прощавши гадало вертати:
 Мов з видом би повним, гладючим, румяним
 Ишов кремязиний кметь із праці до хати.
 Йде мрака з низу, перечорний бір став,
 Що дерев очима нельга розглядіти,
 Як терем заклятий вдалі миготав,
 Над верхом котрого пожар став горіти:
 Бо іскриво тамки над лісом звишки
 Заспало сонце, в гилях миготало,
 Мов свічка крізь віконницю шкалубинки,
 Аж в дальньому неба краю вже запало.
 Серпи, що продзенькували серед поля,
 Граблі пак, що ними сіна громадились,
 Залишані: пана Судьді така воля,
 Роботи хазяйські щоб з днем всі кінчились.
 Як довго робить час, небесний Цар знає,
 И тра горенашникам з поля вертати,
 Як сонце, робітник його западає:
 Так дідич, Судьдя наш, навикнув казати.
 Окомону чесному панській стали
 Слова вже законом: як сонце склизає,
 Підводи снопами вантажить кидали —
 Рад віл, в легкоті що віз в клуню вертає.

Тут з ліса верталась уся компанія,
 За бакаляром школярі у постріб⁷⁾,
 Веде Підкоморку за руку Судьдія,
 Після підкоморекний ишов весь засіб.
 При старших панни, молодці же у боці,
 Як к речі приходить, о пять ступенів,
 В людей розважнійших щоб бути на оці.
 Ладу хоч ніхто там не постановив,
 Но кождий з приїзжих легко навикав;
 Домашні к порядку були теж привичні:
 Прецільно завжди Судьдя варовав
 У домі бач всі звичаї предковичні.
 Унятлива гостепримність тутешня.

⁷⁾ в постріб = високом, прижком.

Пан завжди придумав и дав тому раду,
 Щоб шана заслушна була и справдешня
 Для роду та й віку, освіти й уряду.
 Тим всі ся управи й краї підмагають,
 Як старшим є шана, а навіть в засоби
 Живуть тихомирно, гаразд з того мають.
 Тим робом усенькі домашні особи,
 Рід дідича, гості котрі приїжджали,
 И челядин кожен, що з тим вже изжився,
 Та й ті, що в сусідах в дворі пробували,
 Приймали той звичай, що вже вкоренився.

Суддя ся коротко з Өадієм витав,
 Чоломкнув лише раз його у головку
 И руку свою цілувать йому дав,
 Та й з ним не балакав, з гістьми мав розмовку.
 Суддя від братанича ждав вже тепер,
 Що той йому помочи в старість сподія;
 Те видко — бо контушем сльози обтер —,
 Як щиро, сердечно любив він Өадія.
 Бо знав той, яка для старших шаноба
 Була приналежна.

Тимчасом чимала

Громада людей та й численна худоба
 З господарем разом из поля вертала.
 Тирольських помалу телиць череда
 Йде з брязкалом з наші хазяїну в слід,
 Як він ся до дому вертав из труда.
 Чуть бекотно овець, отари шил мчить,
 З покошених днесь сіножатеї вертас
 Там кінськеє стадо вперед з жеребцем;
 А стадник, щоб жагу вгавать ім, зливає
 Водицю в корита тягши журавцем.

Суддя, хоч в день много зажив неспокою,
 Старавсь до колодязя враз поспішати.
 Худобу найліпш би вздрів при водопою,
 Повинність хтів дідича пильно сновняти:
 Щоб лад був зовсіля, побит се найлуччий,
 Що всюди господар свій згляд второчає,
 Та й приказка каже, що коні товстючі,
 Як панськеє око на них наглядає.

Из Візниц Протазисм Війський сварився
 И дуже щось жваво з собою верзш:
 Без Війського Візьний бач розпорядився
 З вечерою, щоб винести з дому столи
 Тайком там, де звалили замку в узліссі.
 Се на що? Пан Війський розвередовався.
 Що ж зробиш, час каже початись утісі;
 Суддю перепрохував, той здивувався:
 Сказавши, пора вже поставить бенкет,
 Просить опрощеня за вещь таку марну,
 Столи крять у скатерти й много сервет,
 Гостей звербовавши в таку пустагарню.
 У купі пішовши дорогою в полею
 Пан Візьний човити те вже Війському смів,
 Чом так перейначив хазайську волю:
 „Не можна, бач, ставити в домі столів,
 Світлиці обширної не ма там такої,
 Щоб змістити достоповажних гостей
 Так много; у замку просторі покої.
 Хочай недостача там вікон, дверей,
 Крива трохи стіна: но стеля ще сильна,
 Те літом не вадить, близенько темник⁸⁾ —
 Вернись де хоч; челядь тут буде довільна.“
 Отсе перебендяв прехихий⁹⁾ язик
 Сутяги. Очима заблимав прихирно,
 Оскиривсь¹⁰⁾, хирхільний¹¹⁾ був сміх на устах:
 А можна подумать и надитись вірно,
 Що Візьний в умі якийсь криє замах.
(Дальше буде.)

НАТАЛІЯ.

Оповіданнє.

I.

Батько мій з Миколою Верещаком ще хлопцями дуже любилися, — над них не було вірйїйних приятелів. Було їде куда батько мій, дивнись, вже й Микола біля нього; виїшов куди Микола,

⁸⁾ темник — пивниця, погреб. ⁹⁾ прехихий — наємшланий. ¹⁰⁾ Оскиривсь — схитався з прісією. ¹¹⁾ хирхільний — лукавий.

вже й батько мій иде за ним. І все вони вкупі, оба разом чивчаться чи на прогуляння йдуть, чи так що роблять — оден без одного не обійдуться. Оба разом и школи покінчили, а як вже повинувались: батько мій на священника, а Микола на урядника, то на роз'їзді своїм ув останнє дали собі слово, що, хоч би доля їх Бог зна' куди світами розкинула, вони оден до одного хоч раз в рік в гостину заїзджати муть.

Не раз буває, що чоловік в старших літах своїх тільки зо сміхом згадує свою молодість, висміє свою молодечу буйність, а далій вже й перестане згадувати про свої молодечі мрії та помаленьки почне й забувати про них, поки зовсім не забуде. Звичайшо, змінюються часи, змінюються й люде в них. Але ж не такі були мій батько та Микола Верещака; їх приязнь була щира, а дане слово тверде та вірне. Літами вже и старілися вони, а серцем ще молоділи молодостою. Хоч и розкинула їх доля далеко по світі, а думками своїми були вони завжди близько, взітали своїми гадками до себе из далекої далечини. Вже оба й поженилися, вже батько мій священником в К* — а Микола урядником в Чернівцях, обох поблагословив Господь діточками, оба мають свої клопоти та журби, а все не забувають свого вірного приятельства, не забувають даного слова, щорік хоч раз знаходять на стільки часу, щоб одвідати оден одного та погоститися у свого вірного приятеля хоч тиждень, хоч кілька день.

В перших літах, бувало, вертає батько з гостини від Верещака, то дивись, на другий день або що, иде Верещака до батька. Опісля вже трохи не так велося, и батько мій частійше заїздив в гостину до Верещака, як Верещака до батька. Не знаю, від чого воно так повелося, але стало на тім, що мій батько рік в рік що літа до Верещака в гості виїхався.

II.

Вже, мабуть, десятий рік ишов мені, як одного разу вбрала мене моя неня в нову червону сукеночку, нові штани та чоботята, підперезала гарним пояском, на голову наділа мені солом'яну крисаню з синьою китайкою, а батько сказав: „Навгуно, поїдеш зо мною до Черновець до пана Миколи — він вже давно бажав тебе у себе бачити.“

И хто ж був щасливийший від мене? Неня того разу не їхала з нами. А я тішився та радів дитячою радістю та маячив

собі Бог зна' що. Я оставався у моїх родичей єдиною живою дитиною, и вони раділи зо мною та втішалися моїми дитячими мріями. И справді мав я на що надивитися, мав я чим забавитися в Чернівцях. Життя моє у пана Миколи здавалося мені таким життям, про яке тільки в казках розказують; що дня бачив я щось нового, що дня бавила мене якась нова забавка.

Пан Микола був дуже привітний для мене, а его єдина дочечка, Наталя, трохи молодша за мене, здавалася мені ще привітнішою. Вона гасала та гуляла в окрузи мене, наче те веретінце крутилася, мов те марево миготливе, а поперед усього запитала мене: „Павлуно, а бачив ти мою нову ляльку?“ И піврала мене за підбоки та повела до своєї ляльки, и я мусів її подивляти и ляльчинні сукні, що вона щодня інші вбирала, и ляльчине ліжко, и столик и крісlecka. Тільки Наталя вже другого дня забула на свою ляльку, а вселилася до мене, и я став у неї замість ляльки. Мушу признатися, що и Наталя для мене замість ляльки стала. Вона любовалася моїми кучерями, вдивлялася в мої очі, вчила мене гуляти, а я за тее вчив її воювати, стинаючи прутом зілля по городі, та стріляти з великого кня наче з рушниці. Раз у раз були ми обоє в купі, від рана до вечера без перестанку вганяли, гасали, бавилися та чикотали між собою, як ті скреготливі сороки.

— „Старий,“ заговорив раз при вечери пан Верещак до мого батька, „гарні наші діти!“

За сйм'словом споглянув я на Наталю — бо я ще й досі їй не приглянувся —, чи гарна вона. И справді, єї чорні коси переплетені червоною кптайкою, кругленький вид, чорні, швидкі та веселі очі, як коралі червоні уста, та й сама єї шпарка постать — все тее здалося мені таке гарне, таке гарне, аж приманливе.

— „Тату!“ зашебетала Галя, наче сумуючи, „коли б то я таке гарне волюся та такі очі мала як Павлуно, отсе було б мені гарно!“

— „Старий!“ говорив дальше пан Микола и баїдуже собі про Наталине щебетання: „наша приязнь мусить перейти ще й на діти наші и на дітей діти. А що за гарна пара була б з них! Немов собі суджені!“

Батько тільки всміхнувся, та, піднісши чарку з вином, доторкнувся до чарки пана Миколи и випив до дна. Сего всего не розумів би я, до чого воно сказане, коли б Наталя не розсвіттила мене своїм питанням:

— „Татунечку!“ защебетала вона. „Ви хочете, щоб Павлуно був моїм мужем? О як же ж се буде гарно! А я его дуже любити му. Зробіть так, татунечку! А ти, Павлуно, рад сему?“

Всі розсміялися на всю хату.

Другого дня гралися ми в мужа и жінку. Розуміється и весілля справляли и шлюб брали. В саду між гілястими сливами стояло дві молоді акації — там була наша церква, а лавочка, що між сими акаціями стояла, за вітвар, — сусідний хлопець, знакомий Наталі, старший за нас обоє, був нам за священника. До сього приладила Наталя всего: дістала десь два олов'яні перстені, и їх мусіли ми перед вітварем перемяти.

— „Тепер же годиться тобі мене поцілувати,“ сказала Наталя після шлюбу; „алеж бо з тебе волуїковатий чоловік!“ — И я поцілував Наталю та счервонівся, бо завстидався через Наталин докір. Після сего зайшли ми в кутик города, де був стіл и лавочки, и там ми обідали: їли родзинки, мигдали, пили молоко з малесеньких чарочок Наталиної ляльки та закусували сухарками. Після сего обіду в нас, молоді пари, вже й дитинка була — лялька. Наталя в радости розпливалася. Я мусів дитину колисати и колисав з такою повагою, як батькови годиться. Але ж на танці — найважливіше на весіллях — забули ми. Тоді вже згадала Наталя, и ми покинули дитину в колісці та й взялися гуляти. Гуляємо обоє, а сусідній хлопець у нас за музику — потягує прутом по руці наче смиком по скрипці, а губою немов грає.

Але ж бо нащо тут всі наші дитиньства оповідати? Досить: дві неділі перелетіло мені, неначе сон переснився. А при від'їзді, що то було плачу та лементу! Обнявшись з Наталею, плакали ми та ридали, и кричали, щоб нас не розлучувано. Родичі наші сміялися, потішали та розважали, так нічого не помагало, мусіли нас розірвати, обіцяючи, що швидко знов побачимось.

III.

Не так то швидко изнов іхалося до Черновець, як обіцявали и мені бажалося. В дома здавалося мені всюди пусто, глухо та тихо. И нераз плакав я за Наталею та наперався іхати до пана Миколи. Вже відвик я від свого батьківського дому; — в тім тихім саду, в тім веселім селі здавалося мені якось непривітно. И зрадив я дуже, як згадали мені про школу и повезли до сусіднього міста на науку та поставили на станцію у давного знакомого пана професора, старого та дуже ученого чоловіка. Мати плакала

гірчини слізки, як я відїздив. В мою скринку поклала мені шмаття, мою одіж, та положила оден колач и пару періжків з маком. Я знайшов ще на стільки місця в скринищі, що поміж шматтем змістився и оловяний перстїнь шлюбний від Наталі. Добра моя неня обвинула его напером и беріжно заховала на самий спід.

Спочатку якось мені не привітно було з моїм ученим паном професором. За теж до душі припала мені глота хлопців в школі. И швидко учився я числити, деклінувати, писати — на тім сходив мені час. Ще й часто бував я в батьківскім дому, бо мое рідне село недалечко було від нашого міста. И се було у мене найбільше свято, як я міг хоч через пару дель в батьківскім дому оставати. О нене! о тату! який же щасливий був я, як зайшов на тее місце, де я перше грався.

Мій пан професор був поважний чоловік. Я его любив и шанував як мого другого батька. Через свою ученість здавався він мені чимось вищим. З міщанами сего місточка не дуже вдавався він, найбільше було ему вчитуватися в духа старосвітчини та розмовляти з своїми молодими школярами. „Бо — мовляв він — там бачу я доконаість, а ви тільки що доходите до сего. Тільки ж не на однім з вас заведеться моя надія; але декотрі засняють в світі поміж людьми ясним світлом.“ Провчившися граматики, зайшов я до святині старосвітчини. Охочо читав я Гомера и Курція а наді всіх Плотарха. Я маю не плакав за пропащим великим світом старини. Якими ж то нужденими здавалися мені люде нашого часу! Неначе ті барбари, що на них ще добачити можна сліди права сильнішого, кріпацтва та розбишництва. Я читав, толкував, постизував — и був щасливий, як кождий, що в навці свою щасливість знаходить.

З їзди моєї до пана Миколи зробилося ніщо, хоч мій отець не покидав свого старого звичаю. Мені було байдуже про сю їзду. А про свою маленьку жінку забув я зовсім; и єі оловяний перстїнь був би вже давно загубився, коли б я его не заховав до ящика разом з иншими моїми дитячими забавками; там спочивав він собі довгі часи и не тикавший. А підчас вакацій любійше було мені побувати з моїми шкільними товаришами, чи то в батьківскім дому, чи поїхати до них.

Минали літа. На двацятім році узнано мене за здібного, перейти на університет. Треба було вибиратися на довший час, бо не швидше як по році можна богословам дістатися до дому, — и гірка була ся розлука. Бо тяжко приходило мені розставатися з тим високоповажним мужем, що виобразував мого духа та

положив підвалину до мого внутрішнього щастя; ще важше приходило мені покидати рідний дім, батька, матір, и далеко — за сорок миль жити. Тепер стало мені все тее дорогим, що я дитиною завсігди мав и любив. Ще раз навідав я всі мої місця, де я малим хлопцем грався; а збираючись в далеку дорогу, взяв я з собою и сей маленький ящик з забавками своїми та заховав его разом з Гомером и Горациєм, а там був и оловяний перстінь від Наталі.

Хотяй я и вірші робив, и місяць, зорі и сонце, серце и любов до них приміщував, але про Наталин перстінь чогось мені й на думку не впадало у своїх віршах згадувати. Любійше мені було заглядати в очі гарних панянок, и про тіі карі та сиві очі хоч кілька сонетів склеїти; але и се діялося у мене со страхом и трепетом. Признаюся, що сі гарні оченята не раз блискали на мене мов блискавиці, але й разу не загрили мене, не розбудили охоти, хочби найкоротшу оду написати. Я бажав чогось иншого, але й сам не знав, чого я бажав.

IV.

Минув перший рік богословія, и вже вибрався я до батьківського дому на вакації. И хтож не знає, яка то радість обгертає богослова, що перший раз іде на вакації, висидівшись цілий рік в семінариських мурах, мов у тюрмі; хто не знає, які думки, яка радість обнімає богослова, з якими плянами, з яким поглядом на світ божий виходить він поміж людей? Швидко збирався я їхати, шукав фіри, прощався з товаришами моїми; аж тут дістаю лист від батька мого, щоб їхати не до дому а до Черновців до пана Верещака, а там застану и моїх родичей. Чудно воно мені здалося, з'їздитися в перші мої богословські вакації з моїми родичами до пана Верещака! А там же ж єсть Наталя, панна, а я богослов.... Я поїхав. Дорогою думка моя сходила и на Наталю, тільки чогось не привітна була мені ся думка, и я непаче соромився згадувати собі давні наші дитячі літа. Вже вона мабуть и чимала виросла — думав я — мабуть и гарна стала. Але по що там заїхали мої родичі та ще й мені казали приїздити? Мабуть, чи не задумали вони з нашого дитинства правду вчинити? Бо по що ж нам всім з'їздитися до пана Верещака, а особливо мені? Я заприсягся, що з сего нічого не буде! Але щоб було з чого пожартувати и посміятися, я взяв з собою и сей перстінь оловяний.

З такими думками приїхав я до дому папа Верещака, и ви-
таюся з всіма и обнимаюся; коли ж розглядаюся по хаті, а передо
мною стоїть панночка, гарна, гарна мов те сонце на сході, ста-
ном тоненька, личком біленька та рум'яненька, хоч води напийся,
а очі блискотять як зорі, що й зглянути годі. И хто ж би то
була ся панянка? Тільки сподомінилася та опустивши очі в зем-
лю, немов присіла и мене поздоровила. Як же ж мені з нею роз-
витатися, як їй відклонитися?....

З того неприємного положення виратували мене обіймання
и затитування моїх родичей и їх приятелів. Я мусів відповідати,
и мало по малу прийшов я до себе.

Тимчасом питається пан Верещак у гарної незнайомі: „На-
талю, готова вечеря?“ — Гм! — думаю собі — се ж має бути
Наталя? Чогось аж страшно подумати, що ся красавичка колиш-
ня моя маленька жінка; така думка здавалася мені наче богозне-
важливою.

Прийшов час и до вечері. Пан Верещак взяв мою матір
попід руку, мій отець паню Верещакову, а мені оставало подати
руку Натали. Несміливо підступив я до неї и подав їй свою
дрожащу руку; ми йшли разом.—„О Господи! якіж ви виресли;
я б вас ніколи не спізнала,“ заговорила Наталя до мене.

— „А я, а я,“ загикавшись, промовив я, „я бажав би, щоб
ми ще малими дітьми були!“ Се вимовив я мов плачучи. А се
була найбільша дурниця, чого я забажав. Бо котраж з сімнадця-
ти- або вісімнадцятилітніх дівчат хотіла б бути малою дитиною!

— „Чому ж то бажаєте ви сего?“ запитала Наталя здивувавшись.

— „Тоді був я такий щасливий, о такий щасливий, яким
я тепер вже не буду и не могу бути.“ Наталя мені на тее не
відповіла. Мабуть встрілив я знов якусь дурницю. И встидався
я себе самого.

Тимчасом при вечері йшло весело. Я навик до Наталиного
погляду, ба навіть дуже розсудно відповідав їй. И чим більше
вдивлявся я в неї, тим красшою здавалася мені. Другого дня була
вона ще красшою, а третього ще красшою. Очевидно, се було
очарованне. Я жалував, що так передчасно заприсяг собі, и по-
становив собі свою присягу на сей раз зломити.

Вечером четвертого дня випало якось так, що ми обое були
самі в городі. Я міг їй вже давно де з чим об'явитися, але по-
правді й не знав я, що казати та як почати. Ми прийшли до гі-
лястих снів: я памятав на них добре. „О якіж то виресли сі
дві акації,“ сказав я.

— „Ні ще пам'ятаєте сі деревця?“ запитала Наталя.

— „Міг же ж би я позабути на свою щасливість?“ відповів я. „Та як часто взлітав я думкою сюди! А ви не раз туди и проходили, и не згадали на малого Павлуця, того, що при від'їзді своїм за вами стільки наплакався.“

— „Ні того не забули-сте?“ запитала Наталя тихим голосом.

Ми стали під акаціями, тінь окривала нас. Я обглянувся. Ввесь світ молодости розбудився в мені. Наталя мовчала, опустивши свої очі в землю. Я взяв її за руку, Наталя покрасніла.

— „Тут колись була наша церква,“ сказав я.

— „А там,“ відповіла Наталя, вказуючи на зеленій кущ, „там був наш вітвар. Я ще все тее пам'ятаю.“

— „Пам'ятаєш? — и справді? о Наталю!“

— „О Павлуню!“ прошептала вона.

И вже більше ми не розпитувалися, вже не розвідували; наші уста сплилися разом. А як опам'яталися ми, були ми знов як діти и кликали себе Ти, Наталю, Павлуню, але завжди трохи инакше було між нами, бо я вже не був таким волюйковатим чоловіком як колись то. Я виймив олов'яний перстень: „Пригадуєш собі его Наталю?“ Як же ж побачила вона сей перстень, закрила собі очі. Потім взяла его и довго, довго оглядала та й сплякала: „Той самий!“ сказала и знов розглядала его и цілувала и до грудей притискала и плакала та говорила:

— „Павлуню, о ти лучший за мене!“

Успокоївшись трохи, здійняла з свого пальця золоту обручку та вложила на мій палець, а на свій мій олов'яний. „Я на віки твоєю, а ти Павлуню, мій?“

Розуміється, відповів я їй те, що двадцятилітній поет міг відповісти. Ми присягали собі и клялися сонцем, місяцем, зорями, небом та пеклом, що одно одного любити ме и перед и за гробом. Алеж бо нащо вам все отсе так просторно розказувати? Бо хтож з вас не знає, як то коханки свого часу гойнують вічністю, небом та гробом? Кохання становить нас изнов посеред сего раю, що втратили Адам и Ева. И збігли нам три неділі щасливости невинної нашої та зникли, як той сон зникає. Тут говорять про від'їзд, а мені здається, наче я вчора приїхав. И дивно мені дуже, що наші родичі на тім не пізналися. Коли б то вони знали, що то в наших серцях діялося! Наші очі, що так пильно себе шукали; наші руки, що мов магнесом себе притягали; наша розмова, повна святобливої мистики: все тее очевидячки зраджувало, що у нас правдою стало те, в що ми перед десятима роками тільки як діти

грався. Тільки якось аж чудно здавалося, що при жадній вечери не впало на думку пану Верещакові, як перед десятима літами, піднести склянку з вином та сказати до мого батька: „Старий! наша приязнь мусить перейти ще й на діти наші і на дітей діти; а була б з них гарна пара.“

Не мав я відваги освідчатися при родичах, та про заручини и таке инше пахтувати. Все те здавалося мені зневажаючим нашу святую любов. Мені здавалося, що наші родичі о сім вже наперед умовилися.

Тимчасом наступив и день розлуки нашої, сей сумний день, що ми вже его три дні наперед оплакували. Отець мій вже довше не дався затримати. Раненько, ще перед сходом сонця, були ми обоє з Наталею в городі між сливами, щоб ще раз наговоритися та свої чувства взаємно виляти. При слезах и обітницях відновили ми свою святую звязь. И знов замінилися акації в церкву а лавочка між ними в вітвар. Ми повкликали и молячися до Бога відновили нашу присягу. Я приобіцяв Наталі, зараз повернувшись до дому з моїм батьком о сім поговорити, и знов вернути до Черповець та просити в її родичей її руки для себе и заручитися. На прощання обняв я її, вона сполумінілася — и яка ж гарна була вона тогді! Смирно склонила своє обличчя на мої груди и тільки прошептала: „Мій єдиний Павлуно!“

И так ми розлучилися, ще святочнійше як я надівався.

(Даліше буде.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

Обертаючись тепер до розбору питання про українську літературу у Россії, ми мусимо поперед усього заявити читателям, що де в яких пунктах ми будемо говорити зовсім догадкою из за недостачі матеріалу історичного, по котрому можно б було з вірністю судити про відносини українських писателів и літератури до громади: так ми майже не маємо матеріалу для характеристики зачатків українського націоналізму у XVIII-ому в., та й внутрішнє життє українських кружків у Харкові, Києві и т. д. 1800—1847 рр. доси звісно мало, — бо переписка не тільки Квітки и товаришів, але й самого Шевченка доси не зібрана; мемоарів напечатано мало, біографій теж.

З цих причин ми наперед бачимо, що стаття наша буде не повною: теж, що ми знаємо з фактів про наш сюжет, мусять знати і наші читателі; — для того стаття наша мусить бути більш теоретичною, ніж историчною.

Ми поставимо два питання: 1) що таке була и есть українська література що до ідей, т. є. які потреби и які обставини соціально-політичні викликали до життя сю літературу и давали їй той, чи другий напрямок и характер? 2) що таке була и есть ця література по її матеріалу. Розібравши ці питання, ми дозволимо собі зачепити третє: які шанси може мати для будучого розвитку українська література и яка, при тих обставинах, у котрих вона знаходиться, може бути дорога, котрою мусить йти ця література, щоб розвинутись, одвічаючи тим потребам и цілям, що її викликали, и щоб послужити на користь нашому народови.

По першому питанню, ми думаємо, факти свідчать, що українська література зачалась, жила и росла під впливом тих самих ідей и потреб, котрі давали життя и російсько-європейській и великорускій літературі: другими словами українська література є дитина Росії XIX-ого в. и через те мусить жити и рости, поки Росія є Росією. Ся теза наша не подобається щирим централістам, — але ми знаємо, що проти сього стануть де хто и з українських автономістів. Перший закид, котрого ми ждемо од своїх друзей автономістів, — се такий: „але й сама російська література теж росла під впливом ідей и потреб європейських, однакж ви даєте більш широке поле літературі російській, ніж українській.“ *) На се одвічу, що справді ті самі напрямки, що збудили українську літературу, як то: сентименталізм, романтизм, націоналізм (славянофільство), демократизм — се напрямки усеєвропейські, а не тільки російські, — але Україні добували сі європейські ідеї и напрямки не стільки прямо з європейських літератур, скільки через російську літературу. Так стоїть діло й доси, так стоять ме воно й довше, коли не на віки. А через те не можна сказати, що українська література появилась серед європейських прямо, — ні! вона появилась у середині російської.

*) Такого закиду усього скорішше можна ждати од Галичан, — и у них він зовсім повиятний, бо вони не мають можливости слідити за російською літературою, про котору и доси мають звістки найбільш од Німців и Польків, т. є. або нізкі, або теж-звисяно вмишляючі силу російської літератури. Од сього я не дивуюсь, коли хто з Галичан подумав, що я дуже вже величущу розвити літературу російської. Таку думку я бачу и у тому примічанню до моєї першої статті, у котрому ред. Правди дуже вже через край лестно сказала про мене, — але мов побоялась признати або-

Щоб в'яснити те, що ми зараз сказали, ми мусимо коротко переглянути, у які часи і при яких обставинах громадського життя у Росії піднімалась українська ідея і українська література. — Сліди нового українофільства, звісно, можна знаходити у XVII-ім і XVIII-ім в., і од того дуже жалко, що література Київського періоду XVII-ого в. мало висліджена що до народних ідей, — бо нею, окрім покійного Пекарського (которий у своїх роботах шукав тільки звязку київської літератури з реформою Петра В.), займались тільки духовні писателі, як митрон. Євгеній и др. Особливо мемоари, драми и комедії, інтермедії XVIII-ого в. интересні, яко початки того літературного напрямку, который у XIX-ім в. виявився у українофільстві. Але мемоари малорускі XVII — XVIII-ого в. ще не всі й видані, и дяка п. Бодянському, редактору „Чтеній въ И. Московскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей“ и Київській археографічній комісії, що хоть головніші з них напечатані, — літературна ж критика їх ще desideratur. Драматичною ж літературою малорускою XVII — XVIII. в. серьезно займався тільки Великорус, московский проф. Тихомиров, — и нашим молодим українофілам на сей час можно побажати хіба б того, щоб вони покористувались и розібрали з свого погляду те видання пам'ятників цієї літератури, яке наготовив п. Тихомиров к юбилею Петра В.

Але як не мало ми ще знаємо вірного про дух громади и про стан національних и народних ідей на Україні XVII — XVIII-ого в. — не думаю, щоб я помишвся дуже, сказавши, що именно тог-

лятно широке розвиттє російської літератури, а признана його у порівнянні тільки з малорускою. А між тим маємо такі факти — окрім приведених у II. статті, — що и. пр. книгу Бюкля стали переводити у Росії раніш (? ред. Правди), ніж у Германії и Франції, що два послідні діла Дарвина переводились у Росії з рукописи, що „Капітал“ К. Маркса появилсь у Росії з корректур, що деякі статті и. пр. Герб. Спенсера переводяться у Росії вже два роки назад, тоді як у Франції тільки тепер почали його переводити, що интерес до нового будовання науки еології у Росії майже чи не більший ніж у Германії и т. д. Сі факти свідчать, що російська громада спішить узяти частъ в усіх найважніших питаннях наукових и культурних, которі займають громади передових європейських народів. Що до Українців, то як би хто не дививсь на будучиість української літератури, а ніхто не може з них одректи того факта, що тепер освічена громада на Україні звязується з життям європейським нічим другим, як літературою російською, -- а сей факт не може не обмежувати ходу української літератури и на будуще. — Треба замітити, що Галичина, як руска так польська, стоїть и по своєму географічному стану и по своєму провінціалізму особливо невигідно, щоб знати про Росію, невигідніше, ніж Варшава и самий Відень; бо у Краків и Львів не тільки не заходять журнали, газети и книги про Росію, але й книги и статті серйозних чужинців, як Гальстем, Леже, Рамбо и т. д.

ді, як автономія козацької України усе більш піддавалась загальному строю російської імперії, тоді на Україні складались основи для того, щоб виявивсь народній українофільський напрямок з його народною літературою. Як не багато мала у собі гарних зерен доброго громадського строю казацька Україна XVII-ого в., як не важка була московско-остзейська централізація, під которую попала Україна у XVIII-ому в., а усе таки треба признатись, що тільки у XVIII-ому в., під державою російською, на Україні зникли ті перепони, які не давали до тих часів розвиватись там освіті і літературі порядковим прогрессом. Так тільки конечне завоювання Криму и берегу Чорного моря за Катерини II зробило Україну безпечною для життя мирного економічного и культурного. А з другого боку світска, державно-європейська культура російської імперії „Петербурського періоду“ висвободила українську освіту из узких рамок церковних, які задержували и вплив народної мови у літературу, а світські школи, які стали множитись на Україні (хоть через централізацію державну и не так скоро, як би то було потрібним и можливим) и світська література російська нанесли ті ідеї європейські, літературні, політичні и соціальні, які помічні зросту народолюбства у літературі и політиці. Петербурска література, Харківська колегія, потім перероблена у університет, ліцей у Ніжині, університет у Києві — ось де настоящі батьки українофільського народовства, котре через них годується тим духом, що панує у Європі з XVIII-ого в. и который упав на слабі прояви свідомого патріотизму и народовства, які держались у українській громаді у кінці XVIII-ого в. Реакція псевдокласицизму, которая усилювалась на Україні реакцією провінціального духу вкрасам столицним, похнула Котляревського на його знамениту пародію „Енеїда“, которая пішла ще дальше од „Душеньки“ Богдановича; сентименталізм, що дав російській літературі „Бѣдную Лизу“ Карамзина, „Сбитеньщика“ Аблесимова, родив „Наташку Полтавку“; пани и адміністратори, як Трощинський, Куракин, що заводили на Україні двірки на взгляд петербурского двору, викликали потребу театру, для которого Гоголь батько и Котляревський поставляли пєси, мішаючи комічну манеру інтермедій XVIII-ого в. з новомодним сентименталізмом à la Карамзин. И треба признатись, що, як побит селяської шляхти України не так відірвався тоді од народнього, як се було з придворною шляхтою у Великоруси, а з другого боку як простонародний побит український більш був утончений, ніж великоруский, — то и сентиментально-комічні оперетки українські усе таки мали більш реальности ніж сучасні їм аналогічні

твори великорускі, а здоровий гумор український вніс на плачах и крайні карикатури „Енеїди,“ — так що и доси, з гріхом по полам, а читаються и дивляться на сцені пєси Гоголя-батька и Котляревського, тогді як Карамзина Бѣдная Лиза, Аблесимова Сбитенщикъ, Жуковского Марыну Рошу теперішній читатель з пошаною одсува' на бік.

Скоро чисто дилетантске, беллетристичне діло Котляревського и Гоголя-батька взошло ще одним елементом, теж маючим тісний звязок з ідеями, ходившими по усій Росії у кінці XVIII-ого в. и на початку XIX-ого в. Массонський містицизм, у котрому брали добру долю ті з української шляхти, що вертілись у столицях (як Гамація и т. д.), на Україні приняв більш народню форму у філософії Сковороди, котрий теж на свій лад клопатався об освіті и народі, як и Новиков и його приятелі. Коло Харкова и Полтави пішла охота заводити школи, и серед підготовлених Сковородою помічників харківско-полтавських більш опертербуржений и обвєвропєєний Каразин став пропагувати ідею про університет, котрий и був заведений у 1807 р. на гроші на половину державні на половину дворянські. Каразин пропагував и ідею про еманципацію крєстьян, а также и славянофільські ідеї, розвиваючи оригінально и без обскурантиної примішки сі ідеї, котрі висказував на Великорусь зашитник „старого слога“ Шишков. Каразин думав и харківський університет зробити всеславянським. И справді, сей університет, котрий завели українські дворяне и російський уряд по ініціативі сербо-українського „Маркіза Пози“, університет, у котрому першим куратором був Поляк Северин Потоцький, був першим у Росії розсадником ученого славїзму: він дав з учеників своїх Бодянского, Григоровича, Метлинського, Костомарова, він мав велике впливє на Срезневського. Під впливє впливє впливє, дилетантске українофільство Котляревського стало приймати більш серйозну форму, яку бачимо у повістях Квітки, у виданню журналів Український Вєстник, Славянин, — пісень українських кн. Цертелева, граматик Павловського, історії Малоросії Б. Каменського; українські традиції почали звязуватись з ліберальними ідеями „соединєнаго общества Славянъ“, „союза благодєєствїя“ и т. д. Свідєцтвом настрою визначаючихся людей української громади того часу може бути почавши тогді ходити частійше по руках Історія Руссовъ псевдо-Конєєського. Провінціалїзм а потім реакція після 1825 р. придержала ширший прогрєс українського славянофільства и народопобїя, — одначе перєчислені нами твори літературні и прояви соціалні не остались без наслідків

не тільки для української громади, але й для усієї Роснії, як то можна бачити по Пушкіну, котрий дуже любивавсь Історією Руссов, по Рилєву, по Нарєжному, Гоголю, про которого звязь з харківсько-полтавським українофільством ми говорили доволі. Мусимо нагадати, що література у Роснії до самих „Записок Охотника“ Тургенева не мала нічого, що б так реально и симпатично малювало простонародній побит, як Квітчині повісти. Упять бачимо, як природні обставини побиту и традицій України зробили те, що український сентименталізм и романтизм, як и українське славянофільство дали щось реальніше, научніше и симпатичніше, ніж Світлани Жуковского, „Размышленіє о старомъ слоgъ“ Шишкова и т. д., хоть на Україні тільки розвивались тіж самі теми, що и у Великоруси.

У 30-ті — 40-ві роки ми бачимо впять, що рух моральний на Україні теж живе одними ідеями, що и на Великоруси — причому бачимо, що в силу процессу централізації де у чому Україна живе тільки одкликом руху великорусского, або російського, хоть усе таки власні обставини и тут виводять багато оригінального, українського, у варяції загально-російських напрямків. У сю епоху ми бачимо, що поезія у Роснії живе під впливом дуже обнаціоналізованого Пушкіним и Гоголем романтизму, котрий чим даліш, усе більш склоняється до національного натуралізму; а обік з сим бачимо у найближшій до поезії сфері науковій охоту досліджування власної старини и побиту и історії народів славянського щепу. Се епоха видачі літописів, актів, пісень народніх, епоха закладу катедр славянських мов через міністра Уварова, епоха з'організованія московського славянофільства з обривків шишківської реакції и лібералізму александровських часів. (Дивись про се подрібно у Пипина — у „Очеркахъ умственнаго движенія отъ 30-хъ до пятидесятихъ годовъ“). На Україні се епоха видання пісень Максимовичем, Лукашевичем, Срезневським, поезій Бодянского, Гребінки, Метлинського, Костомарова, а наконець Шевченка, учених творів як начатки славянської філології Максимовича, його ж старіший період історії літератури рускої, про народню славянську поезію Бодянского, про руску Костомарова, про славянську митологію, що видав Костомаров церковно-славянськими буквами, — епоха, закінчившася кнівським брацтвом кирило-методієвським. Характерний представитель цієї епохи — Шевченко, котрий одначе прибавив багато свого оригінального до загального російського, що жило на Україні, и до сучасно-українофільського. По літературній школі Шевченко належить до романтиків, не тільки таких,

як Пушкін у раних поемах або Гоголь у Тарасу Бульбі, але часом нагадує Жуковського и Козлова. Тільки українська родина, а особливо мужицька, давала окрему окраску Шевченковому романтизму. Український романтик, як и другі, обертався до старини, — але та старина була не за горами (у сему Шевченко, як и Гоголь, мають аналогію тільки з Вальтер Скотом, котрий теж виріс на свіжих ще традиціях феодальної Шотландії), як у других; сю старовину не треба було одшукувати по архивам и бібліотекам: могила, пісня, казка — нагадували про неї. Од сего Шевченко у своїх козацьких поемах являється часто реалістом, яким не часто вдавалось являтись романтикам, — хоть и не таким, и по роду таланту и по силі знання, як Вальтер - Скот, сей єдиний історичний романіст, як Шекспір, єдиний історичний драматург. Та ще треба додати, що характер козацької старини и мужицька природа Шевченка зробили те, що романтизм и сентименталізм Шевченка зразу став на соціальну дорогу, у чому Шевченко не має собі аналогії ні у якій літературі європейській, теж оригінальний, як оригінальне українське славянофільство. Се славянофільство уже у одних его наукових представителів, у Максимовичу и Срезневському, а особливо у Бодянському, Григоровичу и Костомарову стоїть окремої студії, и ми дуже жаліємо, що п. Пипин, у своїх статтях про московське славянофільство, не зупинивсь кілька хвиль з своїм спокійним и острим аналізом на представителях українського славізму и панславізму у науці. Чисті ж українофіли новіших часів не дуже то часто згадують наукові праці названих учених, одчислюючи їх, по язиковому доктринерству своєму, до сусідньої і словесности, — таї не дуже то прихильні до славянофільства и руссофільства у загалі, не бачучи по доктринерському узкоглядству, яку міцну основу робить се славянофільство и руссофільство и самому українофільству. Ми думаємо, що не дуже помилуємось, коли скажемо, що перевага позитивно - наукових ідей над фантазіями и тенденційністю робить одну з характерних ознак українських славістів старого покоління; до сего треба додати, що у них не має клерикально-національної антипатії до Заходу, Польщі, ні такої ж тенденційної симпатії до Візантії. Надіємось, що колись то, рівняючи Шевченкове славянофільство з Кольаровим, Хомяковским и т. д. — и не-Українці заміять, що Шевченко співав не про воїнів (хоть и він тішивсь може без міри славою козацькою) и царів, не страхав світа веліччю силою славянства, котора колись у свій черед запанує на світі, кровю оддасть за прошту кров свою ворогам, — а узяв своїм

героем на Славянщині єретика — Гуса, та бажав, „щоб усі Славяне стали такими єретиками і синами сонця правди і подарували мир мирові.“ Так то Шевченком романтизм і славізм український подавав руку до того ліберального стану російського „западництва“, котрий пробивав собі дорогу у після-гоголевському періоді літератури, періоді соціальному. Так то до 1847-ого р. йшла історія українських тенденцій, — при чому вони завжди вважались з ходом мисли і науки у Росії, но завжди давали оригінальні варіанти черпаючи їх з місцевого ґрунту, і часом опереждали аналогічні їм напрямки і прояви у Великорусі, іноді годуючи і саму Великорусь, хоть вона і держала у собі столиці — натуральні центри культури. Се єсть найлучший доказ натуральності і законності зросту українського напрямку і найлучший показ цінні його не тільки для України, але й для усієї Росії, — як то каже і біограф п. Куліша у Правді 1868 р.

Але після 1847 р. ми не бачимо такого прогресу в українській, якого б можна було ждати по таким початкам, і бачимо, що він вже не тільки майже не має колишнього впливу на Великорусь, але ледви плететься за прогресом науковим і літературним не тільки російським, але й почасти великоруським, — хоть, як то ми трохи зачепили кажучи про Гоголя, великоруський народний напрямок у літературі і науці мабуть чи не треба признати одголоском українського 1820 — 30-х років, а в усякім разі він виявивсь пізнійше українського. Причиною такої переміни був, безспorno, той погром, який потерпів кружок кнрпю-мєєєдєєвський у 1847-48 р., зсилка Костомарова, Куліша, Шевченка і н. Зсилка ся прибила талант Шевченка і задержала його на однім ступені літературного розвитку; вона одірвала Костомарова од катедри у Києві, де він, на місцевім ґрунті, міг би укоренити наукову працю над Україною у молодших поколіннях і породити школу историко-єтноґрафічну; погром 1847 р. перебив карєру Куліша, яко академіка славянських мов, до котрої його виводив приятель Гоголя Плетнев. Через се усе злучилось так, що з молодшого покоління на Україні, котра так славно і з такою пригодою для усієї Росії дебютувала на полі славяно-руської єтноґрафії, фїлології і исторії, з молодшого покоління після 1847 р. не появилось ні одного ученого з академічною підготовкою, окрім, і то вже в остатні роки, Потебні і Антоновича.

Од сього виходить те, що дальнійше українофільство зостаєсь майже зовсім без наукових підстав, — окрім тільки робіт старшого покоління, особливе Костомаровських. І се тоді, як за

працю над великорускою народністю прийняли люди з такою щирістю і з такою європейською вичучкою, як Буслаєв, Даль, Гільфердінг, Рибніков, Худяков, Міллер, Веселовский, Шапов, Аванасєв и т. д. Але окрім погрому 1847 р. и його послідків и одголосків и сили централізації, котра робила, що у Києві, Харкові не було до остатнього часу таких інституцій, як географічне товариство, Моск. общество любителів літератури (що почало видавати пісні Киртєвского, Рыбникова, словар Даля и т. п.), централізації, котра робила, що катедри у Києві и Харкові або пустували, або заміщались великоруссами, часто такими, що не знаходили собі місця по столицям, що чим даліше усе більш одивали українські врожєнці од столиць и од літератури, — у сій науковій и літературній одсталості України після 1847 р. почасти винні и деякі основні ознаки українофільства часів Шевченкових.

(Дальше буде.)

Літературні звістки.

— У парискій *Revue Critique* у Жовтні надрукована **стаття про брошуру п. Ukraïno** — Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia. Критик, називаючи сю брошуру серйозною студією, жалкує, чому автор обійшовсь тільки бібліографічним переглядом літератури малорускої. „Шевченкови“, каже критик, „п. Ukraïno дав більш місця, але усе таки мало; а Шевченко заслугував би цілого тому, — так він може бути інтересний європейській публіці.“

— Літом того року появилсь у Петербурзі третій том важного **збірника малоруских етнографічних матеріалів**, которого I, III. и VII-й томи, виїшовші ранійш, були спімнені у Правді (а європейській публіці про них доложила *Rivista Europea* у Масвій книжці статтю *Le recenti pubblicazioni della societa geografica Russa*), именно „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ. Югозападный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собраныя д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ третій. Народный Дневникъ, изданный подъ наблюденіемъ дѣйств. чл. Н. И. Костомарова.“ Сей досить обширний том (486 стор.) має у собі описанне обрядів, а також пісні, вірші, повіря, привязані до празників и инших періодичних днів у году. Особливе багатий відділ у ньому весняних ігр, веснянок и колядок. По багатству матеріалу се одно з найважнійших видань не тільки у Славянщині, але й в усій Європі, у котрій народні перекази и поезія тепер звертають таку велику увагу. Для

історії руских народних традицій видання п. Чубинського дає неоцінений матеріал, над котрим надовго буде праці ученим людям. Дуже інтересні у йому колядки, котрі можна поділити на п'ять категорій: 1) такі, у котрих задержалась пам'ять або у загалі сліди старого героїчно-княжеского побиту, котрі нагадують про походи по Дунаю, найми на службу у Царгороді (иногда сього имени не ма у варіанті, а стоить просто „у доброго пана“), про осаді різних городів (Львова, Камінця и т. д.), про походи на три землі, про полон чужого князя або короля (часто називаного турецький цар), про полон князати Иванка (може Иван Берладник), про збори на похід у землю угорську, про суди боярські (у Судоморі) и т. д.; 2) такі, у котрих задержались сліди культу рільничо-антропоморфічного (Бог або Петро або Илья орють ниву и т. д.); 3) такі, котрі нагадують якийсь круг ідей висхідний од первобитно-мітологічного, але не православно-богословський (основання світа двома голубами, будівництво церкви з трьома вікнами, котрі — трійця, олицетворення Христа — птахом, рибою, євангеліє-квіткою и т. д.); 4) вірші семінарські и з богослужінь; 5) гумористичні колядки.—Що у збірнику п. Чубинського надзвичайно інтересні варіанти зібрані на границі Галичини, и що у Правді 1868 р. були надруковані дуже інтересні колядки з 3-ої категорії, то ми звертаємо увагу галицьких збирателів з народних уст на галицькі колядки и просимо досилати їх у редакцію Правди. Ми або надрукуємо їх у себе, або пошукаємо для них місця другого. Ось де одно таке місце, котре можна певне вважати вірним, що до видання етнографічного матеріалу малоруского:

— **Київський відділ імператорського російського географ. товариства** обернувся, між иншими славянськими виданнями, и до редакції Правди, просячи допомогти йому у зборі матеріалу для етнографії Полудневої Русі и обмінюватись з ним виданнями. Нам дослані виділом обширні програми для збирання етнографічного матеріалу.—Покладаючи велику важкість для досліджування етнографії и переказів народних Галичини, Київський відділ вибрав, як довідуємось, своїм членом п. Юрія Федьковича.

— Петербурска газета Неділя дає інтересну кореспонденцію з Києва про **надзвичайний збір київського відділу рос. географ. товариства** при многочисленній публіці, у котрому один з немногих кобзарів українських (котрого коротка біографія и переписка з п. Кулішем була надрукована кілька років назад у Правді), Остап Вересай, привезений предсідателем відділа п. Галаганом, співав думи про втеки трьох братів з Азова, про смерть Хведора безродного, про Правду и Неправду, гумористично пісню Шлюб Щигля, Гусарська жінка, а також грав кілька народних козачків. Перед співанням Ве-

ресая заступаючий місце секретаря п. Русов прочитав біографію співця, записану стенографічно з його власних розказів, а у середині співів член товариства п. Лисенко прочитав дуже інтересний реферат про музику Вересая и про українську народню музику у загалі, порівнюючи її з великорускою и сербскою. Увесь репертоар Вересая з рефератами пп. Русова и Лисенка виділ постановив надруковати у своїх Записках. З нетерпеливістю ждемо сього важного видання.—Про згадані співи Вересая у київському виділі и у загалі про діяльність виділа надрукована також допись проф. університету у Києві п. М. Драгоманова у лондонському журналі *Athenaeum* (29. Nov. 1873) під заголовком: *The Kief section of the Russian geographical society and the last minstrel of the Ukraine.*

— У Вѣстнику Европы за Вересень и Жовтень надрукована стаття п. М. Т-ова **Литературное движеніе въ Галиціи.** — Автор, котрий вже переглянув у тому-ж Вѣстнику (Січень и Лютий 1873) політичні діла галицкі з 1848 р., тепер переглядає літературний рух у ній, сі літературно-культурні партії, и показує симпатію до „народної“ партії, говорить з похвалою про діяльність „Просвіти“, хоть вказує на де які недостатки сі видань; з противної партії автор хвалить діяльність о. Наумовича, але при тому жаліє на старосвітекість и клерикалізм його поглядів и ідеалів и сміється над тим, як невірно він малює перед своїми читателями Росію. Говорючи про відносини галицьких літературних партій до літератури російської, п. М. Т-овъ доказує, що партія „Слова“ ні по мові, ні по сюжетах літературним, ні по ідеям, не може бути признана „руською“ або російською, а с бурсако-рутенська, — и що „українська література у Галичині не є конкурентом літератури російської, котрої у Галичині не було й не ма, а тільки польської и рутенської,“ — од чого старі рутенські літератори и ненавидять так українську літературу, при чому зовсім несправедливо ховаються за прапор общерускости. П. Т-овъ показує, що молода галицька партія, котра пішла за українскою літературою, стоїть ближче до літературних ідей и вкрасів у Росії, ніж стара, — бо українська література живе одним життям з новою літературою у Росії, и стане ще ближче, коли ще більш стане реальною и народною, скинувши з себе послідні остатки клерикалізму и рутенства, котрих п. Т-овъ запримичає чимало навіть и у недавніх літературних творах молоді партії. У пост-скриптіумі п. Т-овъ одвічає на „Письмо из Львова“ п. И. Л-на, котрий у „Голосі“ було обізвавсь проти перших статей п. Т-ова (Русскіе въ Галиціи), що дуже остро критикували галицьких політиків, именно політиків Св. Юра. Не змігши виставити фактів проти критики п. Т-ова, львівський дописуватель заду-

мав обвинити перед російською публікою сотрудника Вѣст. Европы, бу-
щій то він „краківський єзуїт и Поляк,“ або „українофіл.“ П. Т-ов
сміється над такими інсинуаціями и що до українофільства каже, що
„у Росії, де літературні и наукові праці Квітки, Метлинського, Макси-
мовича, Бодянского, Костомарова, Шевченка, Куліша, М. Вовчка и др.
поважаються як малорусскою, так и великорусскою публікою, україно-
фільство зовсім не може вважатись за staatsgefährlich,“ як то думав
И. Л-нъ, котрий „про усі уряди судить по польській школьній раді.“
Що до симпатій, котрі мов би то мають до Росії Львівські „Рутенці,“
то п. Т-овъ показує, як вони не одно пишуть до „Голоса“ и до Neue Freie
Presse и Allgem. Zeitung, и радять „Голосу“ прикладати до своїх га-
лицьких листників туж саму мірку, котору він приклада' до аналогіч-
них ім обскурантих и ретроградних та ташкентских елементів у Рос-
сії, котрих „Голосъ“ не дума' жаліти.

Як справді одходять вкуси літературні у Росії од вкусів редак-
ції „Слова“ навіть у тих кружках, до котрих деститься се „Слово“,
можно бачити з того, що ті самі повісті Сахер-Масоха, котрі „Сло-
во“ переводить у себе з похвалами, „Голосъ“ недавно назвав „нелѣ-
постями,“ т. є. дурницями.

— Бржевые Вѣдомости пишуть, що у Москві зроблено пере-
клад на великоруску мову Назаря Стодолі Шевченка, що до його
вже готові музичні нумери пісень и танців, и що незабаром ся драма
буде поставлена на сцену театру Московского. Се ще один примір, як
цінять и у Великоруси твори Шевченка и українску музику, у стид
нашим псевдо-руським Рутенцям.

— Кієвлянинъ, офіційальна газета російська виходяща в Києві,
помістила переклад друкованої у Правді 1868 (а відтак и в окремім
виданні) повісті **Н. Нечуя Гориславска ніч або Рибалка Панас Круть**
на великоруский язык. Може ще поживиться який переклад Нечуя на
польський язык (що по такій оцінці як п. Władysław-a Orodon-a), зга-
нений и в 16. рі Правди м. р., є дуже можливе), то тогді будуть мати
и наші галицькі Руські и Рутенці спосібність познакомитися з твора-
ми сего хахлацкого писателя. — У тімже Кієвлянні друкується у ори-
гіналі малоруска повість п. н. „Не можна бабі Парасці за лихими су-
сідами на селі прожити.“ Повістка має бути дуже гарна; ми, скоро
її дістанемо, передрукуємо її для Галицьких читателів у Правді.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА

Огляд на рік 1873.

I.

„Дав Бог народам живна. Вийшли на поле, звиваються, кожда нива стелиться уже снопами. Тільки на одній ниві Русина стоїть жито нежате, бо Русин — заснав. Вже й полудне минуло, заким пробудився. Протирає очи, видить других далеко на переді, а его нива широка! Однак не тратить надії, бере серп до руки, жне з цілої сили, хоч сонце пече и піт лється з чола, и — заким вечір прийшов, нива вже була зжата, а ті, що були випередили Русина, тепер по заду осталися и пізніше скінчили.“

Сю притчу сказав був пок. митрополит Яхимович еще в 1848-ім році. Від тогді вже більш четвертини століття минуло, чималий час в віку желізниць и телеграфів; — другі народи в наших очах роблять величезні поступи наперед, кожда десятка, кожда п'ятка літ, кожний рік виказує у них великий прогрес в політиці, науці, літературі и и. Чи и у нас так? чи ступає Русин за другими народами, чи догонить їх? Такі питання треба нам собі за всім ставити, а именно з кінцем кожного року здавати собі справу: що ми за сей рік діяли, чи ужили ми его так и чи зробили стільки, як було можна?

Переглядаючи нині нашу діяльність у 1873-ім році ми ограничимося на самих Австрійських Русинів, надіючись, що о українських Русинах нашіше хто з самої України, вірніше и докладніше ніж би се ми змогли.

Отже ж Австрійські Русини живуть у 3-х коронних краях, а у кождім живуть ишим життем. Еще ж Буковинці мають досить взаємил з Галичанами, але угорських Русинів відділили Карпати зовсім. Галицькі Русини з'юсяться з угорськими стільки, що з Угорщини приходить до Галичини 2 екземплярі „Карпата“ и 1 екс. „Газети для народних учителів“, а з Галичини в Угорщину йде кілька екс. „Слова“ та „Правди“, котра там однако передплачується найбільше заїзжими Галичанами. Часом заблукаєся и яка допись з Угорщини до „Слова“. Не багато сего всього, але досить, щоби пізнати загал угорських Русинів. Географічно найближші вони з всіх Русинів до западу, але морально відділені від того западу якимись Гімалайськими горами. Те, за чим

другі народи так побиваються, а що для угорських Русинів, не маючих, крім священників з поняттями якого XVI-ого в., майже жадної інтелігенції, є питанням животним, просвіта люду, за тее там ніхто не дбає, лишаючи се — малярському рядови. Ціла діяльність угорських Русинів ограничається на дрібних спорах між собою найбільш клерикальної натури, и на вироблюванню окремої літератури, котра по своему духу а навіть и по формі, язикови, не має собі подібної в світі.

Близші Галицьким Русинам и тіснійше з ними сполучені суть Буковинські Русини. Але й там значного поступу не видно. О дивигене народа світські люде зовсім не дбають, а й священники мало тим клопочуться. Духовенство православне в великій частині навіть чуже народови. Адже ж Русини становлять більшість жителів у Буковині! адже ж до недавня руский язик — попри німецьким — був язиком конвєрсацийним по містах! адже ж руский елемент не має там так небезпечних суперників, як н. пр. в Галичині (польский) або на Україні (великоруский), бо Ромуни народець малий и не високо розвинений, а Німців не так то там дуже багато. А однак руский елемент, руский язик не зискує поля, а скорше тратить — и се не тільки насупротив німецького, але навіть и ромунського! А більшість тамошньої рускої інтелігенції провадить високу політику з Німцями, та маючи у себе таких писателів як Юрій Федькович, Данило Млака, Наум Шрам, тратить час и сили у купі з Галицькими Рутенцями на вироблюванне язика и літератури, котра тільки у кількадесятьох або кількохсот людей може на якийсь час прийнятися.

Однак найбільша часть Австрійських Русинів живе в Галичині. Галицькі Русини переважно впливають и на Буковинських, и накопечний розвій Буковинських а навіть и Угорських Русинів залежати ме від того, як розівьється Русь Галицька. Вже й матеріально Русь Буковинська и Угорська залежать від Галицької. Маленька Буковина н. пр. не в силі для потреби самих Буковинських Русинів видавати окремі учебники и розвивати окрему літературу (як скоро упала „Буковинская Зоря“!) — отже мусить заповжчатися у Галичан. Тим тяжший обовязок на Галицьких Русинах, и тим більше повинні між ними приятелі поступу и волі напружати всі сили, щоби борба, котра в цілій Європі точиться між прогресом и реакцією, у Австрійській Русі випала на користь першого, щоби руский жнець, идучи все за иншими на перед, дігнав їх в кіщи и зібрав багаті плоди з своєї ниви.

Борба, котра від кількох літ, а vlastive ще від Маркіяна Шашкевича ведеться між рускою інтелігенцією у Галичині, в минувшій році не притихла, а скорше ще більш закипіла. Щира охота партії народної а навіть поодинокі намагання деяких людей з другої партії (як о. Лукашевича на зборах Рускої Ради) розбивалися и довго ще будуть розбиватися о опір проводирів наших противників, бо тії бояться за наступленням згоди втратити свої впливові становища батьків и проводирів Руси! И справді, такий н. пр. о. Кульчицкий, чоловік з маленькими здібностями а великою пристрасністю, може не довго міг би грати такої великої ролі, коли б в кружках, де він верховодить, знаходилися и Українофіли! — Тим менша ся охота до згоди у наших Русских и Рутенців тепер, коли послідні вибори до Ради державної випали по їх гадці. Дарма! ми сего результату ніяк не можемо вважати доказом vzростаючої сили. Ніхто не скаже, що Поляки в Познані стоять тепер сильшійше як передше, а однак сего року, по упадку „Теллюса“, вибори до німецького парламенту випали у них так добре як ніколи! И у нас гієрархічна організація перемогла, але союз з Жидами заміняє сю побіду в моральне поразення. Не задля розбудженого самопізнання вибирав наш нарід кандидатів Рускої Ради, але задля недостатку самопізнання — о внемках, розуміється, не говоримо. Нехай він набере більше світла, більше самопізнання — а не вибирати ме він ані гр. Красіцких и Гневошів, ані Павлікових и Ковальских, але Качалів и ему подібних. „Русские“ и Рутенці нехай радуються результатом виборів — для них він без користи не останеться; ми, яко незаангажовані в них, досить рівнодушні, и той оден лише видимо з них для нашого народа негативний хосен, що через вибір отця А. або отця Б. не вибраний Поляк У або Z. Що впрочім Русини своїм поступованнем в Раді державній у нікого симпатії не зискали, се явно, бо Німці-централни, що часом усміхаються ласкаво до них, в душі гордують ними, и хто знає може при першій якій небудь нагоді заявлять знов голосно сю свою погорду до тих людей, котрі, по своему власному признанию, служать безусловно кождому рятові, централістичному и федеральному, ліберальному и реакційному.

Оцінивши так успіхи наших Русских и Рутенців в політиці, перейдім до дальшого розсмотрювання їх діяльности у минувшій році. Літературна їх діяльність ограничалася на видаванню „Сюва“, котрого фелетони стоїть старанно хоронити для наших потомків, яко цікаві куріози дивного упадку смаку и мови, щоб колись чудованюся їм так, як чудуються Німці своїм поетам и писателям

XVII-ого и початку XVIII-ого в., своїм Опіцам та Льогенштайнаю та Готшедам. Відкидаючи українську літературу а не розуміючи великорускої, вже чим раз більше занехують и вироблюванне хочби власної рутенської белетристики, бо, як казав оден дописуватель „Слова“, чи ж наші женщины не мають що читати? не мають Слова, Рускої Ради, Учителя? (!!!) Из публицистики рутенсько-руської тільки одно „Слово“ устоялося до кінця року, „Учитель“ (стараючийся впрочім писати менше „твердим язиком“) в середині року перестав виходити, а так само и „Страхопуд“, котрий виступав остро и против власної партії.

Для просвіти народа рутенсько-руські покровителі его в минувшім році ніщо не зробили: Матиця як спала давнійше, так не далася пробудити и тепер. Голова єї, Яновский, занятий каденнем Німцам, и хіба о. Лепкий видасть від часу до часу який Молитвослов або Требник. Дармо хотів о. Наумович гальванізувати трупа. Его „Золота Книжочка“, котру мав еще перед шівроком Матици передати, доси не побачила світу Божого, и зреформованне „Галицко-руської Матици“ на „Матицю люду“ також не удалося. Оден Наумович працює много: політик слабкий, з противниками не щирій (бо пишучи статті за згодою руских партій в Галичині майже рівночасно писав клевети на народовців), але популярний писатель з знаменитими здібностями, котрий оден більше вдіав для народа ніж ціла его партія. Если декуди по селах закладаються читальні, нарід набирає охоти до читання и просвічується: то се в великій часті заслугою и о. Наумовича. Тільки на що припадуться нашому народови такі статті як в тогорічній „Науці“ про Ломоносова або навіть и про др. К. Ганкевича (котрої другої статті наш нарід для самого предмета зовсім не може розуміти)? А и о. Наумович, як нам видіється, еще все тої гадки, що св. письмо и молитви повинні народови подаватися тільки в жертвій церковно-словескій а не в живій рускій мові.

Так успіхи наших рутено-Русских у минувшім році в політиці суть, що найменше, проблематичні, у літературі жадні, на поли просвіти народної — ділом и заслугою одного чоловіка.

Але, правда! еще двома успіхами можуть похванитися наші Рутенці: узискали концессию на банк рустикальний, котрий або буде або не буде, а як буде, то велике питання, чи принесе хосен нашому народови, як се висказав сам о. Наумович. Другим великим успіхом наших Рутенців єсть, що — Рускій Бесіді відобрали займовані нею кошти в „Народнім Домі“. Але й ся радість не була без гіркої примішки: бо не удалося ані Просвіту

зафантованнем всіх єї книжок знищити, ані Рускій Бесіді допомогу на театр відобрати! И Бесіда и Просвіта и театр ще стоять, а всі заходи и митриги Рутенців и Русских не довели до нічого. Ба Українофіли заложили єще й власну друкарню!

Що народня партія зробила у минувшому році, об сім поговоримо в послідуючим номері.

Русини в Галичині.

(Вѣстникъ Европы 1873. Январь, Февраль.)

Під podpisом „Русскіе въ Галиціи“ помістив найзнаменитший російський журнал „Вѣстникъ Европы“ в Січневім и Лютовім випусках 1873 р. довшу статтю, о котрій ми в своїм часі коротко згадували, а з котрою тепер хочемо ближе познакомити наших читателів. Стаття ся звернула на себе увагу не тільки в Росії, але й журналістика загранична займалася нею живо; між иншими н. пр. *Nene Freie Presse* помістила в літі м. р. в обширнім фелетоні витяг из неї. Тим интересніша ся стаття для нас Русинів Галицьких, котрим, коли вже в загалі цікаво знати, що говорять про них другі люди, то тим цікавіше знати, як судить о нас більшість просвіченої громади у тому краю, в котрім живе 12 міліонів наших братів.

Від 1867 р., именно від етнографічної вистави в Москві, а єще й від переселення многих священників руских з Галичини до Холма, а учителів и кандидатів на учителів (класичної філології) до цілої Росії, від часу коли деякі люди у нас, замість глядіти получення долі Галицьких Русинів у власній праці, зачали виглядати нашого спасенія з Росії, стала и просвічена громада а особливе журналістика російська більше займатися справами Галицької Руси, и від часу до часу появлялася яка стаття — особливе допись з самої таки Галичини — в „Московских Вѣдомостях“, „Биржевых Вѣдомостях“ або в „Голосі“. Тії статті, о скільки вони на те годилися, передруковувало зараз „твердорусское“ Слово яко голос опінії публичної у Росії, и многі з Галичан, натурально, стали думати, що справді ціла Россія таке о нас гадає и що незабаром, вже з найблизшою весною, двинуться непереглядні війська з Росії для забору Галичини, сеї „другої Венеції.“ А коли хто у нас спімнув про нашу самостійність народню, про окремішність нашої мови, нашої літератури: то наші Галицькі „общеруссы“ наслідва-

лися з сего як з пустої мрії дитинячих голів, а в згаданих по-
висше газетах російських денунціювали всіх оборонців малорускої
народности (українофілів) яко небезпечних сепаратистів, яко союзни-
ків Польщі.

Наша часопись, боронячи завсїгди окремішности нашої наро-
дности як від польської так від великорускої, указувала також від
давна, що далеко не всі Россіяне гадають о малорускій справі,
а именно о руско-народній (українофільській) партії у Галичині так,
як наші Галицькі „общеруссы“, що значна більшість просвіченої
громади у Роснії не тільки не глядить насмішливо або неприязно
на Галицьких народовців, але противно обертається з маловаженем
до наших „общеруссів“, помимо всяких їх криків про єдність
з Россією. И такий погляд у просвіченої и ліберальної Роснії
бере чим раз більше верх, о скільки чим раз більше упадає там
вплив Каткова и ему подібних російських централів. Найзнаме-
нитіші и найбільше впливові газети и журнали, именно С. Петер-
бургскія Вѣдомости и Вѣстникъ Европы, у борбі „Українофілів“
з „общеруссами“ в Галичині, стають (хотя, розуміється, не ві
всїх точках) рішущо по стороні перших против других, а се тии
більшу має вагу, що так поступають тіж самі Россіяне, до котрих
наші „общеруссы“ так сердечно заліцляються.

Автор статті „Русскіе въ Галиціи“ п. М. Т-овъ вже звісний
нашим читателям, бо в Правді за 1872 р. поміщена була аналіза
давнійшої статті его „Восточная политика и обрусеніе“, надруко-
ваної також у Вѣстнику Европы за 1872 р. Коли вже тота
стаття, збудивши впрочім великий интерес у польських и німецьких
часописях, представляла багато цікавого для нас: то сподіємось,
що ся новійша розправа, яко о еще ближшій предметі, бо таки
о нас самих, Галицьких Русинах, трактуюча, ще більше займе
увагу наших читателів.

В переднім слові п. Т-ов найперше говорить об тім, що по-
нимо, а може й задія всіх криків деяких кружків як в Роснії
так в Австрії о „єдинстві“ славяно-руських *) интересів, у біль-
шости російської просвіченої громади є „ледовий холод“ до сла-
вянских справ, раз задія того, що Россіяне мають надто багато
своїх домашних діл, як щоб могли много займатися справами близь-
ких їм тільки „по расі“ а не по внутреннім задачам братей,
а в друге від того, що всі бесіди о славянськім посланництві Рос-
сії настали и усилилися в неконче добрі часи и вяжуться еще

*) Слово „русскіи“ як звісно, уживається Россіянами тільки в значінню загаль-
но-руський, с. е. и велико- и малоруский.

часто з не копче добрими тенденціями для внутрішнього розвитку Росії. От хочби, каже п. Т-овъ дальше, и пограниччя нам Галичина: від 1867 р., від часу звісного славянського з'їзду, у нас надруковано о ній не мало кореспонденцій и передових статей. Але майже всьо надруковане — се тільки варящі двох трьох фраз, що „нешасні братя наші, відорвані від нас, страдають тяжко під польсько-німецьким гнетом и рвуться до нас, крім кількох зрадників народа руского, підкуплених або отуманених Поляками.“ Фактичних однак відомостей о Галичині ті, що так кричать про неї, не подають ні яких, а тільки манять Галичан пустими надіями на поміч Росії, так як би на те досить було одного потягу пера и то навіть цілком приватного чоловіка. Практичних же результатів всі такі бесіди зовсім не мали, хіба що привели деяких Галичан до еміграції у Росію. Еміграція тая однак, судячи по деяким признакам, не побільшила симпатії Росіян до Галицьких Русинів.

П. Т-ов коли гадає говорити о Галицьких Русинах, то задія того, що „не належить зовсім игнорувати життя сторони, з котрою ми (Росіяне) уже злучені одною прямою желізницею а скоро злучимось другою. Крім того, не тільки масса народа в Галичині належить до одної народної групи з нашою, але й справи Галицькі стоять в деяких взаєминах з нашими, позаяк Галичина, замешкана Русинами, Поляками и Жидами, представляє в мініятурі наші западні губернії (Малоросію) и царство Польске; проте у Галичині ми можемо наглядати діяння многих тих самих елементів, що и у нас.“ П. Т-ов упереджує читателів, що говорити буде о Галицьких Русинах не уводячись фразами о руско-славянській єдності, а стараючись на основі фактів виложити літературний и політичний стан Галичини и оцінити Галицькі справи не після суб'єктивних поглядів але задивляючись на них из становища інтересів галицько-русского народа.

В Росії є по часті звичай жалуватися на безпомочний стан Галицьких Русинів, душених „польскою питригою,“ и тим самим посередню взивати російську суспільність, коли не рад, виступити до борби за них. И дійсно, каже п. Т-ов, в положенню Галицьких Русинів, є не мало горестного. Відколи в Австрії заведена система конституційна, ряд центральний (Віденський) все менше а менше дбає о Русинах, а ряд провінціальний (у самій Галичині) чим раз більше переходить в руки Поляків. Надто еще, коли б запанувала у Австрії федерація, так корисна для всіх Австрійських Славян и захилювана й самими російськими опікунами га-

лицько-руського народу: то ся федерація еще більше віддала би Русинів під політичне пановане Поляків. Але хотя нинішня конституційна система в Австрії н тії форми, в які вона може перейти у найближшій будущині, мало догідна Русинам на дорозі політично-адміністраційній: то таяж система, розширюючи поле приватної н суспільної діяльности, дає Русинам могуті оружжя для борби за свою народність. Помимо своєї матеріяльної бідности Галицькі Руєнни удержують руский театр, рускі часописи, а помимо конкордату Баха у Галичині виховались такі тверді оборонці „чистоти восточного обряду“, що російський ряд призвав їх до Хома, де унія прибрала зовсім католицкий н польскый характер. Н так можна би много фактів навести, що суспільна борба за освобожденне коренної національности від панованя польскої меншости, помимо того, що політично-адміністраційні власти суть в руках Поляків, ведеться в Галичині з далеко більшим успіхом ніж в малоруских частях Росії, н на всякий спосіб не стоїть так безнадійно, як часто говорять о тім наші (російські) публіцисти. Если же з розвитком конституційного порядку в Австрії політичне значінне Русинів, через вплив на репрезентацію провінціоальну (сойм Галицький) н центральну (раду державну Віденську), замість того, щоби зростати, еще вменшалоя: то причина тому не стілько ворогованне німецько-мадярскої партії, правлячої політикою в Австрії від 1866 р., до руского народа, як о тім часто пишуть у Росії, скілько власна політична неспосібність н нерозвитість тих кружків, котрі репрезентували в політиці н літературі галицько-руський народ від 1848-ого року.

На тім кінчить п. Т-ов своє передне слово, а приступає до описування руху літературного н політичного Галицьких Русинів. Ми будемо дальше подавати его статтю або у перекладі або у витягу, минаючи дрібні неточности, які не-Галичанину конче декуди лусіли приграфитись. Де ж у важніших річах наш суд не буде годитись з судом п. Т-ова, там подамо свої окремішні замітки.

I.

У Поляків довго була поговорка, що „Русинів вигдавав“ у 1848 р. гр. Стадін, намістник в Галичині, для паралізованія польских ліберально-революційних прямовань. Тую поговорку зачали в останних літах застунати другою, що Русинів видумала вже „московско-схизматичка интрига“ для того, щоби вдертись

в останній остаток ліберальної Польщі и погубити Австрію, а з нею майже и всю западну цивілізацію (Автор ссилається при тім на галицько-польські газети и на „дуже характеристичний роман Захаряєвича *Święty Jur*“). Треба знати, що у польських публіцистів и політиків „схизма“ и „московські рублі“ грають таку саму роль як у наших „польська інтрига“, — а ми зацікавимо тому поводу, що се дуже догідний спосіб позбутися всяких трудних соціальних питань... Але не об тім діло! По правді Русинів гр. Стадйон не вигадав, ино єму прийшло в голову вивести на політичну арену кружки галицько-руських священників и літератів, котрі вже й перед тим нечуужі були національним ідеям и прямованням, навідним так званим славянським відродженням, а тільки самі не вміли добре сформуловати своїх ідей, а особливе своїх практичних прямовань. Крім священників, котрі перед всім прив'язані були до своєї церкви и у котрих яснійше розвинулась тільки ідея захоронення и очищення по старим книгам одкритого ними „восточного обряду“ — рускі патріоти були „стихотворці“, котрі не знали навіть, якою би їм мовою писати: чи тою, котрою писались вірші и духовні книги в Малоросії и Литві в XVII — XVIII в., и котрий, приймаючи все більше польські, німецькі и латинські елементи а деколи и заблукавшися російські, дожив до останних днів в духовних семінаріях Галичини; чи „російською“, у котрій доходили до Галичини так гарні для єї літератів оди Ломоносова, Державіна и т. д.; чи малорускою, у котрій зайшли у Галичину думи, видані Максимовичем, поезії Метлинського, повісті Квітки, и котрий був так близький до народного галицького (холопського), що п. Максимович, котрого правопись приймалась у Галичині, радив Галицьким літератам тою власне мовою писати и свої твори. Немногі філологи и археологи Галицькі складали також релятивно не малу часть рускої інтелігенції. Вони знаходили в старих книжках руский наріз, руску історію и мову, — та тільки були в клопоті найти все тее в теперішности, бо руского виділи у себе тільки, як говорили Поляки, *porów i chłorów*, и подібно Полякам встидались признати хлопів справжнім руским народом, а бесіду їх тою пошукованою ними мовою; а відтак коли вони загадували писати руску граматику на спосіб наших граматик звичних в школьно-ученім світі, то заносили у неї всілякі форми, зачавши від церковно-славянських, коби тільки не хлопські! А коли тії філологи або археологи хотіли поділитися своїми працями з публікою, то писали або по німецьки, або по польски, або деколи „по російски.“ Вияжу становить хіба Маркіян Шашкевич (1811-

1843)*), котрий не тільки збирав народні пісні и сам творив пісні на їх лад, але й думав о вихованню народа, перекладав на его мову евангелія и своєю привязаністю до „хлопів“ взбудив навіть невдоволення многих власних земляків. Але М. Шашкевич скоро вмер, многі з его письм и перекладів, між тими й евангелія, остались у рукописах, та и ему самому не приходила в голову можливість політичної акції, опираючоїся на масі народа. . . . А от як відносився до народу оден из часто славлених и у нас діячів не-давної галицько-руської літератури, историк Денис Зубрицкий, чоловік справді трудящий и учений. Насамперед написав исторію Львова по польськи а потім исторію княжества Галицько-Володимірского по російськи, и от що говорив він вже у 1855 р.: „Есть мрачныя изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣтъ доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіеся только простонародному и разговору собственныхъ слугъ и работниковъ и желавшіе теперь, чтобъ мы писали свою исторію на областномъ нарѣчій галицкой черни. Странное требованіе! Исторіи пишутся для образованнаго и образующагося класса народа. Для простолюдина довольно молитвенника, катехизиса и псалтиря.“ В наведених словах ми вважаємо характеристичними особливе підчеркнені. Що народ в них ціниться не багато, сього, бачиться, не треба й роз'яснювати, — ясно, що таке відношення до народу веде за собою и погорду до его бесіди. Без опори ж на живий народ можливі археологія, а навіть впрочім и віршотворство (бо пишуть вірші и мовою померлих народів), але неможливі жива поезія и беллетристика, а еще меньше народно-політична діяльність.

(Далше буде.)

Перегляд часописей.**)

Славно звісний німецький публицист Шуселька помістив у своїм тижневім часописьмі die Reform, виходячій в Відні

*) Нашим читателям не потребуємо згадувати, що крім М. Шашкевича до 1848 р. а навіть якийсь час и опісля, більшість галицько-руських писателів була однаких гадок з Марцілієм; правда однак, що ні у кого думка народня не була так ява як у нього. — Ред.

**) В тій рубриці будемо від часу до часу помішати переклади або короткі витяги статей великих, часописьм, именно таких статей, котрі трактують о Русинах.

а редагованим в дусі федералістичнім, у 6. нрі с. р. статейку п. н. „Korrespondenz der Reform. Zu den historisch-politischen Individualitäten Russlands,“ котру подаємо тут у дословному перекладі.

„У 3-ому нрі нашого письма“, каже п. Шуселька, „в статті Ческе питання а Россія ми зганули, що н в Россії є исторично-політичні индивідуальности, котрі не тільки перед злученням з царським государством мали окремішні права, але й при злученню одержали гарантію сих прав. Яко такі исторично-політичні индивідуальности ми навели німецькі надбалтицькі провінції Россії, т. є. Курляндію, Ліфляндію н Естляндію, а відтак н належавшу колись до Швеції Фінляндію; дотично ж Польщі ми вважали потрібним зробити окремішню примітку. Притім ми піднесли, що сі краї навіть під теперішнім неограниченим правлінням мають відвагу вступатися за свої давні права, н тому ми uznали можливим, що колись в Россії була заведена конституційна система, згадані краї пішли б за приміром Чехії. В наслідок того ми одержали від одного шановного приятеля „Реформи“ з всхідної Галичини отсю допись, котра висказане нами простує н доповняє:

„Згадуючи у 3-ому н-рі Реформи за исторично-політичні индивідуальности у Россії н наводячи яко такі Курляндію, Ліфляндію, Естляндію н Фінляндію, Ви відай через помилку занехали навести Україну (або Малорусь) яко таку исторично-політичну индивідуальность Россії. Україна єсть краєм, в котрім живе около 12 міліонів Малоруссів (Русинів). Сі Малорусси, споріднені з великоруским народом, становили военну републику козацьку, котра, злучена з Литвою, в Любельській унії 1569 р. припала до Польщі. Задія гнету польского правління настали в Україні численні бучі, аж наконець гетьман Богдан Хмельницький відорвав її від Польщі н в договорі Переяславскім 1654 р. злучив з Россією. В тім договорі права н слободи України були гарантовані; але пізніш чим раз більше віднимано їх, особливе Петром В., аж наконець Катерина II. маніфестом в р. 1775 козацьку републику розвазала н на Україні завела зовсім російські порядки. Тим однако, по моїй гадці, право державне України не затратилось; вона належить також до исторично-політичних индивідуальностей Россії н коли б Россія стала конституційною, вступилась навірно за свої права.“

„Ми вдячно приймаємо се интересне донесення, предмету котрого ми справді собі не приганули, н поділаємо також радо гадку й націю, що Малорусси не забули на свої давні права н слободи н що в данім злучаю зареклямують їх. Споглядаючи на исторію складо-

вих частей російської держави, знайдеться може еще більше исторично-політичних індивідуальностей, котрі передше становили самостійні держави а котрим при злучуванню з Россією їх давні права більше або менше були гарантовані. Можна проте, хочби се тепер й як дивно виглядало, досить на певно. передсказати, що Россія, коли-б стала державою вольною, була б споводована и навіть примушена узнати принцип федеральний.“

Перегляд політичний.

Галицький сойм краєвий по двократній перерві розпочав свої засідання наново дня 1. (13.) Студня. На сім и посліду-ючим засіданнях ухвалено потребу побільшення числа трибуналів I-ої инстанції з повною компетенцією в справах цивільних и кримних, що найменше о стілько, щоби кождий з давніших округів Галичини мав оден такий трибунал; заким же се наступило б, ухвалено конечність помноження етату судіїв в истнуючих трибуналах. На найблизшій засіданню прийшов під нараду внесок кн. Юрія Чарториского що до ухвалення Радою державною безпосередних виборів (гл. н. 20. Правди з 1873). За впливом міністра дра Земляковського и намістника гр. Голуховського освідчилися — крім селян-Мазурів — 29 послів з интелігенції польської против сього внеску, — а що против нѣму голосували и рускі селяне и священики, то відкинено єго дуже значною більшостю вже при пер-вім читанню и не відослано навіть ні до якої комісії. Німецькі централістичні газети оказували велику радість з такого поступка сойму, однакож цілу заслугу приписували и вдячність за тее за-являли лиш Полякам, а о Русинах-централістах навіть и не згаду-вали! — Клюб селянський, о котрім ми в передостатнім и-рі з м. р. зганули, поставив також кілька своїх внесків, з котрих найважнійший був внесок п. Коциловського, поставлений на 12-ім за-сіданню з 20. Студня, щоби знести ради повітові. Хотя п. Коциловський, мотивуючи сей внесок, застерігався против тому, будьто би він хотів підкопати автономію, то однако всі Поляки (з ин-телігенції) голосували против внеску и не відослали єго навіть до комісії. На тім самім засіданню узнано истнованє вільного від оплати мита округу Бродского, за шкодине для краю и рішено завізвати ряд се знесенє перевести. — На 15. засіданню з 30. Студня прийнято предложєнє рядове о захованню и внутрешнім уладженню ґрунтових (гіпотечних) книг, після котрого замість одной краєвої

табулі має бути в кождім повіті заведена повітова табуля. — На 17. засіданню руский посол-селянин Андріївський п товариші внесли інтерпеляцію до рядового комісара що до способів против піянства у нашого народа. Комісар одвітив, що ряд займається тою справою, однак до сеї пори еще не окінчив сього предмета, бо він оказався дуже трудним. Ряд бо мусить при обробленю проекта до такого закона вважати на основні закони, торговельні п особисту свободу. На тім самім засіданню одвічав комісар рядовий на інтерпеляцію о. Лісевича: чому на Львівській гімназії Франц-Йосифа, удержуваній коштом ряду, не ма викладів руского язика. По словам п. комісара ряд не міг ввести руского язика яко предмета науки, бо ведля основних законів державних не можна нікого сплувати до науки другого краєвого язика, а родичі учеників гр. к. обряда (чи всі?? ред. Правди) на польській гімназії застерегли собі в дирекції, щоби їх діти не училися навіть релігії в рускім язичі, а тим самим родичі єї не хотіли, щоби їх діти ходили на виклади руского язика. Вирочім, сказав дальше п. комісар, навіть розпоряджінє консисторске припоруває гр. к. катихитам, приймати від учеників гр. обряду польські одвіти з релігії.

На 18. засіданню з 3. Січня 1874 ухвалено підвищенє платні для урядників п слуг в виділі краєвім, а на 19. засіданню з 10. Січня ухвалено заложити школу господарства лісного у Львові п поручено віділові красвому, щоби приступив до зреалізования краєвої позички в суммі 5.200000, призволеної м. р. а з котрої віділі лише часть ужив для підмоги околиць діткнених голодом. — На 20. засіданню з 12. Січня ухвалив сойм реформу закона громадского; рускі послы священники п селяне п мазурскі селяне в часі нарад над тим законом опустили самю соймову. Відтак вибрано тогож самого дня членом віділу краєвого из сільської курії на місце вступившого Гресса дра Верещиньского більшою 5 голосів против дра Антоневича (Давнійше курії сільські вибирали завжди Русина, однак в 1870 р. партія рутено-русская на місце Лавровского, котрий був передше членом віділу краєв., поставила Ковальского, хотя Лавр. тоді еще до одного з нею клябу належав; тим однако лише сталося, що не вибрано ані Лавровского ані Ковальского, а вибрано — Поляка, п від того часу членом віділу краєвого з сільської курії все Поляк). — На 21. засіданню з 14. Січня о. Заклинський поставив дві інтерпеляції до рядового комісара. Перша відносилася до забороненя старостою повітовим в Жолкві гр. Баденім уживання кореспонденції в рускім язичі громаді Бутини. В другій запитувано, для чого в учительских семінаріях не викла-

даються декотрі предмети по руски, як се розпоряджено було міністерством. — На 22. засіданню з 15. Січня рішено призолати для руского театру, стоячого під зарядом „Рускої Бесіди“, на р. 1874 запомогу 3000 з. Коли прийшло під обрану подачу товариства „Просвіта“ о запомогу 3000 р., вніс о. Красіцький, щоб „Просвіті“ уділити лише 1500 з. а редактору „Науки“ о. Наумовичу и редактору „Учителя“ п. Клемертовичу (котрі оба також подали о субвенцію до Союму), запомоги 1000 з. и 500 з. Однак по бесідах именню посла Савчинського, о. Качали, котрий впрочім не противився уділеню запомоги Науці и Учителю а тільки виступав против зменшенню запомоги для Просвіти, також Петруського и и. признано тільки Просвіті 3000 зр., „Учителю“ відмовлено, бо вже мав раз запомогу и стратив, а „Науці“ відмовлено, бо редакція приложила до петиції тільки оден пр. часописьма, з котрого о доброті видання трудно судити.

На 23-ім засіданню з 16. Січня сойм заявив рішучо, що нафта, смола земна и віск земний мають остатися приватною власністю, а не належати до застережених в мисль загального гірничого закона мінералів, як сего домагався внесок ряду. — На 24-ім засіданню з 17. Січня прийшов під наряду внесок о. Павликова и и., котрий домагався введеня з початком 1875-ого шкільного року руского язика яко викладового ві всіх 4 висших класах академічної гімназії у Львові. Комісія едукативна, вибрана в соймі в ціли розсмотреня того внеску, вносила его прийняте; опиралися однак тому п. Хржановський з Кракова и Скварчинський из Львова. За внеском промовляли головню, крім о. Качали, котрий висказав, що Русини мають низшу руску гімназію від ряду а не від сойму и що жадаючи тепер висших клас руских доказують, що еще вірять більшости соймовій, також Поляки п. Савчинський и князь Адам Сапієга. Значною більшости голосів рішено, щоби руский язик вводився яко викладовий в згаданій гімназії від 1875 р. поступенно, т. є. що року в одній класі висше. Другий внесок о. Павликова, щоби в так званий гр. к. образцевій головній (народній) школі у Львові був введений також викладовий руский язик, сойм відкинув, за для того, як мотивував Черкавський, що ся народна школа удержувана коштом міста Львова, а після закона о викладовім язичі в школах не удержуваних коштом ряду має становити той, хто удержує школу. На тім самім засіданню одвічав комісар рядовий на интерпеляцію о. Заклинського и тов. що до наложеня ц. к. повітовим старостою в Жовкви грошевої кари на громадский уряд в Бутинах за те, що сей поважився пе-

реписуватися з ним в рускім язиці. Комісар рядовий признав в своїм одвіті, що староста поступив собі незаконно, однак примітив, що ряд о тім нічого не знав. Коли б покривджена громада була внесла в своїм часі скаргу на згаданого старосту (гр. Баденія), то ряд був би его укарав. В прочім, додав ц. к. комісар, сего старости вже не ма в Жовкви, а его наслідник приймає и рускі письма. На інтерпеляцію ж, чому в семінаріях учительських ві Львові, Станіславові и Тернополи по при польскім викладовім язиці не ссть введений и руский, також на деякі инші ц. к. комісар не одвітив, бо задія пізнього внесення їх не міг належито поінформуватися. Еше ж ухвалено на тім самім засіданю на внесок п. Кржечуновича основи, на котрих має бути уложений проєкт до викупна пропіннаційного права.

На тім скінчилася сесія соймова, дня 17. Січня о 11. год. в ночі.

НОВІНКИ.

— **Нове товариство имени Шевченка**, которого статут подали-сма в остатнім н-рі Правди з м. р., уконституовалося тимчасово в той спосіб, що члени-основателі вибрали з поміж себе головою о. Ст. Качалу, а заступником дра Корн. Сущкевича. До сего часу приступило до товариства до 20 членів. Наконечне уконституоване наступить тогді, коли достаточне число (дійсних) членів приступить и діла товариства, именно друкарня, будуть могли зовсім уладжені передатися загальному зборови и вибраному тимже відітові. Завідуючий тепер всіми справами товариства уряджуючий комітет, зложений з 9 членів-основателів, згромаджується на засідання що Вівтірка о 6. год. вечером в локалі товариства (Крива улица пр. 2). Хотячі приступити або в чім віднести до товариства звольте удатися до заступника голови дра Корн. Сущкевича, ц. к. секретаря вирокураторії старбу, на улиці Осесолнєких під ч. 12.

— **Друкарня товариства имени Шевченка** вітворена, по одержаню потрібної на те концесії, в другій половині Січня с. р. Крім великого вибору черенок руских, польских и німецьких, має друкарня одну ручну а одну пошішну прасу (машину), може отже вські замовленя добре и на час виконати. З часописей друкуються в ній „Правда“ и „Рускій Сіол.“ Крім завідателя zatrudняє до сего часу 5 зецерів, 1 машиністу, 2 дівчат до машини и 2 слуг. Ось се и нове місце, де не одна руска дитина може причіститися и знайти навіть вигідне удержанє, замість щоби по польских закладах тудилася та відчужалася своїй народности. Локаль друкарні находяться в кам'яниці Гіпотечного банку на плацу Маріяцкім напротиз готелю Жоржа. Вхід або з Маріяцкого плацу або з Кривої улицы.

— **Руска Бесіда** у Львові дала спл мясницъ в своїх комнатах дві забави з танцями. Між тия як сѣгорічні Львівські балі в більшій часті не удавалися задля недостатку учасників, обі забави, а именно друга, випали дуже добре. До танців стапуло 40 и кілька пар и бавилися дуже охочо до самого ранку.

— **Загальні збори руского ремісничого товариства у Львові „Побратим“** відбулися, по затвердженю пових статутів (згачених у 18. ріі Правди 1873), дня 4. Січня 1874 в ціли нових виборів. Вибрано головою товариства Михайла Димета, обивателя міста Львова; кураторами: дра Корнилія Сушкевича, секретаря ц. к. прокураторії скарбу, Маркила Желехівського, учителя гімназіального, дра Олександра Оголевського, доцента університету, и Якова Савчинського, обивателя міста Львова. — До виділу вибрано: Андрея Горонцого, підмайстра мулярського, и товаришів професії шевскої: Івана Пуздеркевича, Теодора Бернацкого, Івана Царя, Данила Возняка, Іосифа Борого, Петра Садового (всі замешкали у Львові). До контрольної комісії вибрано: о. Амвросія Шанковского, професора гімназіального, Павла Мартинова, майстра професії шевскої, и Юськевича, товариша професії шевскої. — Виділ конститууючися вибрав заступником голови Андрея Горонцого, скарбником Данила Возняка, секретарем Петра Садового, контролором Теодора Бернацкого, а бібліотекарем Іосифа Борого.

— **Товариство „Побратим“** мало в р. 1873 слідуючі приходи и розходи:

А) Приходи.

		готівкою	паперами
1) каса з кінцем р. 1872	71	зл. 59 кр.	125 зл. 32 к.
2) вступи и вкладки членів дійстних	38	" 10 "	— " — "
3) вкладки членів почесних и добровільні дари	344	" 40 "	— " — "
4) звернені пожички членів дійстних	83	" 60 "	— " — "
5) капитал з щадниці піднятий	120	" — "	— " — "
6) відсотки	5	" 98 "	— " — "
7) за гру на білярі товариства	3	" 5 "	— " — "
8) книжка щаднича на капитал товариства	—	" — "	120 " — "
9) Змінки на пожички зятягнені через членів дійстних	—	" — "	163 " 14 "
разом	656	зл. 72 кр.	408 зл. 46 к.

Б) Розходи.

1) Пожички уділені членам дійстним	162	зл. — кр.	— зл. — к.
2) запомоги членам дійстним дані	8	" — "	— " — "
3) за локаль товариства, услугу, освітленя и опал	245	" 37 "	— " — "
4) на стемилі и порта	8	" 80 "	— " — "
5) справленя річей належачих до инвентаря	20	" 31 "	— " — "

6)	до щадниці вложено	120	п	—	п	—	п	—	п
7)	щадничу книжку до змі-								
	няня видано	—	п	—	п	120	п	—	п
8)	заплачених змінків звернено за	—	п	—	п	83	п	60	п
	разом	564	зл.	48	кр.	203	зл.	60	к.

Порівнявши прихід з розходом *остало з кінцем р. 1873 в касі Товариства 102 зл. 24 кр. готівкою и 204 зл. 86 кр. змінками.*

Переписка редакції.

Вн. М. М. Г. в Україні. Нарікаєте, Добродію, що наш одвіт на „Лист одкритий з України“ не зовсім Вас задовольнив, що наше становище в питаннях лібералізма и прогресса там не досить ясно назначено, що ми и людей з однакими гадками що до питань національних вважаємо своїми, помимо того що вони в питаннях релігійних и п. не поступовці а консерватисти, и що ми задля однакості наших поглядів в питаннях національних идемо з такими людьми разом навіть и в тих питаннях, в котрих ми ріжнимося. Тут Ви нас уже зле зрозуміли, хотя ми, думаємо, досить ясно виразилися. Повторяємо отже ще раз: Загал нашої партії є ліберально-прогрессивний у всіх питаннях, однакож можуть и деякі люде належати до нас, котрі в однім або другім питанню н. пр. релігійнім, суть иншої гадки. Ми їх не виключаємо з поміж нас, бо у нас на первім пляні єсть питаннє національнє, а в сім єуть наші погляди однакі. З того однако зовсім не виходить, щоб и в питаннях, в котрих ми не згоджуємсєя, ми всі мали ити разом, т. є. загал за поодинокими! Противно в таких справах кождий иде собі своєю дорогою, загал дорогою лібералізма и прогрессу, а ті, якою хотять. Той хвилиний розділ нам однако нічого не шкодить, бо, як кажемо, дучимось в справах, котрі в теперішній хвили для нас важнійші, в питанню національнім. Вирочім все що ми тут сказати, сказанє єсть тільки на злучай, коли б дійстно які консерватисти між нами появились; досє однако ми з таких єще майже нікого не бачимо, и хто знає, чи багато їх и появитьсєя.

Єще раз просимо наших вн. передплатників, щоб зоулими протстити нам значне опізнєнє сього н. Нова різно отворєна друкарня не могла сго, обіймаючого 3 аркуші, так скоро виготовити. В ованійшій же друкарни видати одєк або два н-ра вжє задля передруків, котрі роблятьсєя з деяких статей Правди, було неможливо. Просимо и що до II-ого н-ра о терпєливості, коли б трохи мусів спізнитисєя. Шкоди однако через те наші вн. передплатники не будуть мати жадної.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

З друкарні товариства письмен „Шевченка.“ — Під надзором Фр. Сарніцького.